

BISERICĂ ȘI SOCIETATE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. SITUAȚIA CLERULUI ROMÂN DIN ȚARA FĂGĂRAȘULUI

AUREL DRAGNE

aureldragne@yahoo.com

Muzeul Țării Făgărașului "Valer Literat" – Făgăraș

ÉGLISE ET SOCIÉTÉ AU XVIII-E SIÈCLE. LA SITUATION DES PRÊTRES CHRÉTIENS ROUMAINS DU PAYS DE FĂGĂRAȘ

RÉSUMÉ

Le début du XVIII-e siècle apporte dans l'espace transylvain des changements profonds du point de vue politique-administrative, dus à la domination autrichienne et, en égale mesure, à la religion confessionnelle. Après la victoire autrichienne sur l'armée ottomane en 1686, la Transylvanie fut intégrée à la monarchie des Habsbourg. Sous la protection spirituelle et institutionnelle de la Maison de Hasbourg, l'Église unie à Rome a eu une influence accablante à l'égard du nouveau contexte confessionnel de la Principauté.

On remarque un progrès incontestable de l'Union au sein des ecclésiastiques de cette contrée. Les boyards, ayant une condition sociale privilégiée, se sont rejoints du statut propre à leur rang ou ont accédé à celui nobiliaire.

Admise par les élites sacerdotales, l'Union a été perçue de manière différente par le clergé et même par les croyants. Tout au début du troisième décennie du XVIII-e siècle, on assiste à une véritable campagne antiunioniste, due aux mesures restrictives adoptées par les évêques unis qui imposaient leur autorité hiérarchique sur le clergé subordonné. La situation des sacerdotés schismatiques a engendré de graves problèmes vis-à-vis de la nomination dans les éparchies. De plus, les orthodoxes de Transylvanie, privés de leur organisation épiscopale autonome, trouvaient protection au-delà des frontières, auprès de l'archevêque orthodoxe de Karlowitz, puis de l'Empire russe ainsi que des Eglises des deux Principautés roumaines.

Le 12 novembre 1781, l'Édit de tolérance religieuse est promulgué par l'empereur Joseph II qui garantit la liberté de culte et le libre accès de tous les citoyens, quelle que soit leur confession, à la vie publique (emplois publics, université, corps de métier). La constitution du Premier Régiment de la frontière (1764) et l'Édit de tolérance religieuse (1781) ont eu des conséquences bénéfiques pour une des deux confessions: grecque-catholique ou orthodoxe.

Mots-clés: église, société, XVIII-e siècle, confessionnel, Pays de Făgăraș, sacerdotés.

La sfârșitul secolului al XVII-lea se produc schimbări semnificative în contextul politic european. Creșterea graduală a influenței statului austriac, politica abilă dusă de diplomația imperială în Transilvania, au făcut ca Ardealul să intre, încă din 1688, în sfera decizională a casei de Habsburg. La începutul secolului al XVIII-lea, Imperiul habsburgic a promovat catolicismul. Românii majoritari, lipsiți de drepturi politice, aveau doar statutul de tolerați. În aceste condiții, atragerea lor la Biserica Catolică a devenit una dintre direcțiile importante ale politicii austriece, ce

urmărea revigorarea catolicismului transilvănean și consolidarea autorității statului habsburgic. Ideea unirii bisericești a românilor era în egală măsură înrădăcinată atât în considerentele de politică bisericească, cât și în cele de stat ale epocii¹.

Starea apăsătoare a preoțimii transilvănene s-a adâncit în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea. Impunerea unor noi prestații financiare datorate războaielor cu turcii, a făcut ca două treimi din contribuția militară a Țării Făgărașului să revină clericilor și orășenilor, restul fiind plătită de către țărănime². În aceste condiții Unirea cu Biserica Romei putea oferi preoților români șansa unui real progres social și politic, la care se adăugau beneficiile de ordin economic pe care le-ar fi obținut prin echivalarea privilegiilor și imunităților clerului romano-catolic. Într-unul din studiile fundamentale pe această tematică, consacrate spațiului făgărășean, Ana Dumitran a consemnat faptul că adevărații artizani ai Unirii au fost protopopii, fără acordul cărora mitropolitul Atanasie nu ar fi putut-o perfecta³.

Autenticitatea documentului din 7 octombrie 1698 a fost amplu dezbătută în istoriografie⁴. Potrivit mărturiei protopopului Mihai de Călata, mitropolitul Atanasie ar fi acceptat ca printre protopopii săi să circule o listă pentru strângerea de iscălituri în favoarea Unirii⁵. Între cei care își oferiseră acum adeziunea, cât și la 5 septembrie 1700, cu prilejul sinodului de la Alba Iulia, s-au aflat și protopopi făgărășeni, în calitate de reprezentanți ai clerului: Stan (Stănilă) din Viștea de Jos, Radul din Berivooi Mari, Gheorghe din Ohaba și Teodor din Râușor⁶. Gestul lor a fost unul condiționat: păstrarea neștirbită a doctrinei, cultului și organizării canonice și obținerea privilegiilor de care se bucurau până atunci doar clericii confesiunilor recepte⁷.

Perfectată de elita sacerdotală, Unirea a fost percepută oscilant de către clerul de rând și credincioși în primele decenii ale existenței sale. O imagine de ansamblu asupra confesiunilor Principatului, atât în privința numărului credincioșilor, cât și a clerului și a situației lor materiale, determinantă pentru consacrarea îndatoririi pastorale, ne este oferită de conscripțiile economice și religioase efectuate în Transilvania veacului al XVIII-lea⁸. În 1733, episcopul Inochentie a cercetat modul în care erau respectate și aplicate privilegiile acordate Bisericii Unite⁹. Noi conscrieri, precum cea

---

¹ Mihai Săsăuian, *Instituții și persoane implicate în unirea bisericească (1701-1761) și opoziția împotriva ei*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 6/II, 2002, p. 81.

² Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol. I, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2002, p. 64.

³ Ana Dumitran, *Unirea cu Roma în Țara Făgărașului în lumina unor noi documente*, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia graeco-catholica varadiensis", XLVI, 1, 2001, p. 42.

⁴ M. Săsăuian, *op. cit.*, p. 85.

⁵ *Ibidem*; S. Dragomir, *op. cit.*, p. 69.

⁶ Șt. Meteș, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului* (în continuare, *Viața bisericească*), Sibiu, 1930, p. 16.

⁷ M. Săsăuian, *op. cit.*, p. 86.

⁸ Daniel Dumitran, Ana Dumitran, Florin A. Laslo (editori), "... *virtuti decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda. Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*, Alba Iulia, 2009, p. 9.

⁹ Augustin Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ion Inocențiu Klein*, Blaj, 1900, p. 302-415.

a episcopului Petru Pavel Aron¹⁰ sau a generalului Bukow¹¹ s-au impus odată cu marile tulburări confesionale generate de acțiunea călugărilor Visarion sau Sofronie. Una dintre cele mai complexe operațiuni de conscriere a avut loc din inițiativa episcopului Atanasie Rednic. Ea cuprinde informații referitoare la preoții în funcțiune, situația lor materială, dotarea parohiilor cu terenuri ecleziastice sau numărul credincioșilor¹².

Pentru spațiul făgărășean, conscripția economică a districtului din 1721-1722 este primul dintre izvoarele fiscale cunoscute care oferă date concludente referitoare la situația clerului în primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Realizată din ordinul Guvernului, ea înregistrează numele preoților activi la acea dată¹³. Tabloul e întregit de anchetele fiscale din anul 1726¹⁴, precum și de conscripțiile din 1748 și 1758¹⁵.

Momentul imediat următor constituirii Bisericii Unite cu Roma este oglindit de o suită de trei documente, emise în acest spațiu în octombrie 1702. Ele alcătuiesc în opinia autoarei care le-a identificat un adevărat dosar al unirii ecleziastice¹⁶. Scrisoarea căpitanului suprem al districtului, Simon Boer, raportul vice-căpitanului Iosif Boer, ambele adresate teologului iezuit Carol Neurauter, cât și listele boierilor semnatori ce își oferă adeziunea, vădesc atitudinea clasei sociale privilegiate făgărășene față de proiectul unirii celor două Biserici.

Situația se repetă nouă ani mai târziu, la 20 iulie 1711, când 315 nemeși și boieri din Țara Oltului trec la Unire, iscăbind un act pe care îl întăresc cu pecețile lor¹⁷. De această dată s-a păstrat doar lista persoanelor semnate¹⁸. Întrucât nu sunt diferențe semnificative în privința boierilor care și-au oferit adeziunea și la 1702, momentul 1711 a constituit probabil o reconfirmare a opțiunii anterioare în contextul impasului pe care îl traversa Unirea¹⁹.

Coroborarea informației documentare, în speță a numelor cuprinse în listele de adeziune din 1702 și 1711 cu datele oferite de conscripțiile civile și religioase ale epocii, ne îndreptățesc să acceptăm prezența în rândul semnatarilor și a unor preoți ce dețineau statutul boieresc. Identificarea trebuie însă făcută cu prudență și sub semnul anumitor rezerve: persoanele semnate apar doar în calitatea lor de boieri, iar în conscripții sacerdoții sunt înregistrați frecvent fără a li se indica numele de familie

---

¹⁰ Idem, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, în "Transilvania", XXXII, nr. 9/1901, p. 245-246, 392.

¹¹ Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1761-1762*, în "Anuarul Institutului de Istorie Națională", III (1924-1925), Cluj, 1926, p. 616-700.

¹² D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 171-173.

¹³ Șt. Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului* (în continuare, *Situația economică*), I, Cluj, 1935, p. 2-263.

¹⁴ *Ibidem*, p. 277-364.

¹⁵ Date valoroase furnizate de aceste izvoare au fost valorificate de istoricul Șt. Meteș în lucrări speciale care au abordat istoria ecleziastică făgărășeană, precum amintita *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului* sau *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria* (în continuare, *Mănăstirile românești*), Sibiu, 1936.

¹⁶ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 117.

¹⁷ Petru Maior, *Istoria Bisericii Românilor*, I, București, 1995, p. 88; Șt. Meteș, *Viața bisericească*, p. 17.

¹⁸ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 118.

¹⁹ *Ibidem*.

sau statutul social. Totuși, opțiunea unor clerici boieri poate fi certificată în cazul mai multor sate. Unul dintre boierii semnatori atât la 1702, cât și la 1711, este Radu, din familia Bica de Voivodeni²⁰. Conscripția fiscală din 1722 oferă numele preoților Radu și Oprea care, fiind în funcțiune, sunt scutiți de sarcini²¹. La 1726 informațiile sunt mai concludente, fiind pomeniți preoții boieri Radu Bica, Comșa Bica și Oprea Iobag²². La 1733 conscripția episcopului Inochentie îi reamintește pe cei trei, care se declară uniți²³. Astfel, Radu Bica, boier important din Voivodeni Mari, își oferă în această calitate adeziunea la Unire în anul 1702, reconfirmată în 1711. El deținea totodată și funcția sacerdotală, fiind pomenit pentru ultima dată la 1733.

Un alt caz este cel al familiei Strâmbu din Șinca (astăzi Șinca Veche). Un Manea Strâmbu iscălește în calitate de boier cele două adeziuni din 1702, respectiv 1711²⁴. Între preoții scutiți la 1722 îi aflăm pe Manea și Aldea²⁵. Cei doi sunt reamintiți la 1726 în dubla calitate de preoți și boieri²⁶. Cu prilejul tulburărilor antiunioniste din Țara Făgărașului este amintit și cazul unui preot Manea din Șinca, devenit între timp eremit, a cărui activitate era incriminată pentru atragerea uniților la schismă și marea agitație produsă în popor²⁷. Probabil el nu este altul decât boierul Manea Strâmbu, care, după douăzeci și șapte de ani de slujbă preotească în satul său, trece în Țara Românească, unde se călugărește la Râmnic, în 1729. Revine apoi în mănăstirea din Șinca, fiind pomenit pentru ultima dată de conscripția fiscală din 1748. Potrivit acesteia, mănăstirea se afla în partea de jos a satului, pe pământul boieresc al călugărului bătrân și neputincios popa Maniu (Manea)²⁸.

Cazul celor doi sacerdoți boieri nu este unul singular. În 1702 asistăm la o decizie în bloc a boierimii făgărășene, reprezentată atât prin laici, cât și de o parte semnificativă a clerului. Unirea a fost acceptată ca parte a unui compromis asumat de către boieri în schimbul recunoașterii anumitor privilegii. Este în fapt o unire negociată. Cu toate că documentul nu face referire la existența unor tratative cu implicații de natură economică în beneficiul boierimii, existența unor consultări prealabile este sugerată de raportul vice-căpitanului Iosif Boer, în care se afirmă: ”*Dacă vor îmbrățișa cu fapte sincere religia papistașă, vor simți totodată și deosebita milă a Măriei Sale*”²⁹.

Cercetătoarea Ana Dumitran consideră că fenomenul unionist, reprezentat de convertirile făgărășene din primii ani ai secolului al XVIII-lea, trebuie perceput în contextul particular al Țării Făgărașului, privită ca entitate economică și geografică distinctă și totodată ca extensiune a autonomiei și a statutului ei privilegiat moștenit din perioada Principatului: ”*Acceptând unirea în schimbul păstrării statutului privile-*

---

²⁰ *Ibidem*, p. 146.

²¹ Șt. Meteș, *Situația economică*, p. 238.

²² *Idem*, *Viața bisericească*, p. 123.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 137.

²⁵ Șt. Meteș, *Situația economică*, p. 188.

²⁶ *Idem*, *Viața bisericească*, p. 141.

²⁷ D. Dumitran, *Opinii privitoare la raporturile dintre Unire și ”schismă” în Transilvania, în timpul episcopului Inochentie Micu Klein* (în continuare, *Opinii*), în ”*Annales Universitatis Apulensis*”, Series Historica, 11/II, 2007, p. 102.

²⁸ Șt. Meteș, *Mănăstirile românești*, p. 97.

²⁹ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 132.

giat, boierii urmăreau în fapt perpetuarea situației de compromis existentă încă din perioada coabitării cu calvinismul. Ei nădărdiau astfel ca relațiile interconfesionale din zonă să continue pe aceleași coordonate”³⁰.

Poziția preoților boieri dobândește o posibilă interpretare prin recunoașterea statutului boieresc sau, mai mult, prin transformarea boieronatului în nobilitate³¹. Ei reclamă privilegiu în virtutea calității de boieri fără să facă apel la drepturile conferite clerului unit prin Diploma I leopoldină sau de rescriptul imperial din 1698. În acest context, căpitanul Simon Boer, arogându-și meritul convertirilor, îi compară cu ceilalți clerici români care ”sunt uniți numai cu vorba, dar nu cu adevărat. Această acțiune va fi un exemplu pentru români, care îi va susține pe preoți și pe toți românii din țară întru unire. Înălțimea sa a dat privilegiu pentru preoți, aceștia nu doresc însă ca înălțimea sa să-i scutească de dări, ci să o slujească pe înălțimea sa”³².

Atitudinea preoților boieri este de înțeles dacă avem în vedere faptul că majoritatea covârșitoare a lor locuiau pe sesii proprii, terenurile parohiale constituind o raritate pentru Țara Făgărașului. O altă posibilă cauză ar fi situația clerului supranumerar, care a atins în zonă proporții remarcabile. Potrivit hotărârilor dietale, erau exceptate de la impozitare doar terenurile ecleziastice, iar numărul celor scutiți, în cazul unei comunități medii, nu trebuia să depășească doi preoți. Mărturie la această situație este însăși conscripția fiscală din 1721-1722. Cei doi conscriptori notează: ”Dacă pe preoți îi separăm, motivul e că în sat dreptul funcționării alternează și astfel, cei care acum sunt contribuabili, în viitor sunt scutiți (...). Din acest motiv chiar contribuțiile preoților nu le prezentăm în extrasul lor, deoarece fiind amestecați ca contribuabili cu boierii și iobagii, asemenea și impunerile lor sunt trecute în extrasul iobagilor și boierilor”³³.

Raportul vice-căpitanului Iosif Boer oferă indicii valoroase asupra modului în care s-a derulat procesul de convertire: convocați prin reprezentanți ai satelor, boierilor li s-au prezentat punct cu punct noile direcții doctrinare pe care se angajau să le urmeze, după care fiecare, personal sau prin intermediul unui ales, a subscris actul Unirii. Delegați ai boierilor au fost Boer Gașpar din Berivooi Mari, Boer Mihai din Copăcel și Boer Ioan cel tânăr din Mărgineni³⁴.

Punctele de doctrină dezbătute au fost Purgatoriul, folosirea azimei la Euharistie, postul și dependența față de papă. În privința Purgatoriului s-a constatat asimilarea acestuia cu vămile văzduhului, element vechi al universului de credință popular, ce își are originea în literatura apocrifă: ”(...) deși nu au numit purgatoriul purgatoriu, dar au crezut cu adevărat că el există și este acel loc în care stau sufletele până la purificarea lor (...)”³⁵. Folosirea pâinii dospite ca materie euharistică nu a constituit un impediment, ambele confesiuni mărturisind prezența reală a lui Hristos în Euharistie: ”În legătură cu Sfânta Euharistie și ei cred în prezența reală a corpului lui Cristos, cu toate că ei împlinesc taina cu pâine dospită, iar noi cu ostie,

---

³⁰ *Ibidem*, p. 119.

³¹ *Ibidem*, p. 120.

³² *Ibidem*, p. 129.

³³ Șt. Meteș, *Situația economică*, p. XXI.

³⁴ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 117.

³⁵ *Ibidem*, p. 121, 132.

dar în aceasta nu este importantă forma, ci credința”³⁶. Posturile de miercuri și vineri au fost înlocuite cu cele de vineri și sâmbătă: ”Ei posteau miercuri și vineri și de acum vor posti vineri și sâmbătă și că nu este niciun păcat în aceasta se poate vedea și din aceea că Dumnezeu poruncește să serbăm sâmbăta și în Vechiul Testament sâmbăta era sâmbătă, iar acum în loc de sâmbătă duminica și nu au păcătuit prin aceasta; așa cum sfințim cea de-a șaptea zi, tot așa nu se poate găsi păcat în postirea sâmbetei în loc de miercuri”³⁷. În privința dependenței ierarhice față de papă boierii nu au avut vreo obiecție: ”Că până acum nu au depins de papa de la Roma și că de acum încolo va trebui să fie, asta nu îi privește pe laici, pentru că aceasta a fost acceptată de preoți și îi privește pe ei”³⁸.

Se constată faptul că în cadrul discuțiilor preliminare doar trei din cele patru puncte florentine care au stat la baza proiectului oficial al Unirii au fost dezbătute. Învățătura referitoare la Filioque a fost înlocuită cu punctul referitor la rânduiala postirii de sâmbătă³⁹.

În lipsa unor rapoarte concludente, nu cunoaștem cu exactitate urmările actului de la 1702. În listele semnatarilor, 49 de localități sunt reprezentate. O absență notabilă o constituie Făgărașul. Faptul este explicabil având în vedere contextul în care s-a produs: actul Unirii urma momentului în care anatema aruncată de ierarhii răsăriteni asupra lui Atanasie fusese făcută publică la 2 mai 1702. Două luni mai târziu, patriarhul Dositei al Ierusalimului și Teodosie al Ungrovlahiei, printr-o scrisoare, fac cunoscută pronunțarea anatemei și românilor din Brașov și Sibiu⁴⁰. Ea urma unei mai vechi muștrări expediate de mitropolitul Teodosie brașovenilor, care se pare că acceptaseră în primă instanță Unirea⁴¹.

Atitudinea ierarhilor răsăriteni, implicarea politică a domnitorului Constantin Brâncoveanu în chestiunea unirii religioase a românilor transilvăneni, gestul extrem de rehirotonire a lui Atanasie, au constituit elemente precumpănitoare în depășirea stării de indecizie în care se afla o parte din cler. Încă din 27 iunie 1702, protestul brașovenilor, în a cărui redactare au avut un rol determinant și reprezentanții domnitorului muntean, Ladislau Teodor Dindar și Teodor Corbea, este semnat și de delegații făgărășenilor: preotul Stan și mireanul Ladislau. Angajamentul lor este fără echi-voc: refuză să adere la unirea încheiată de Atanasie și să îi recunoască jurisdicția. Cu prilejul anchetelor din 1699, preotul Stan, în calitatea sa de paroh în Satulung, se declarase încă de atunci împotriva Unirii⁴². De altfel, la 1699 majoritatea comunităților făgărășene erau sceptice în privința îmbrățișării unei alte confesiuni, în pofida beneficiilor care ar fi urmat actului convertirii. Comisarii însărcinați cu realizarea anchetei în districtul Făgărașului raportau că ”au așteptat până în a patra zi a luni prezențe dar preoții români, nu știu din ce pricină, mai mulți nu s-au înfățișat decât cei din Făgăraș, din Mândra și din Recea, ceilalți disprețuind mandatul deschis nicidecum nu au vrut să se înfățișeze. Credincioșii de la sate, din cele mai multe sate,

³⁶ *Ibidem*, p. 132.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 122.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ D. Dumitran, *Rezistența ortodoxă împotriva unirii religioase în Brașov și Țara Bârsei*, în ”*Annales Universitatis Apulensis*”, Series Historica, 9/II, 2005, p. 55.

⁴² *Ibidem*.

văzând porunca maiestății sale au venit, când mai mulți când mai puțini (...). Dar ”au rămas cu toții în vechea lor religie grecească sau românească (...), n-au voit să îmbrățișeze niciuna din religiile primite în această țară”⁴³.

Spre deosebire de momentul 1699, documentele din 1702 și 1711 oferă pentru acest spațiu imaginea unui incontestabil progres al Unirii. Schimbările profunde survenite atât la nivel politic-administrativ, cât și cultural-confesional, vădite și în promovarea în administrația districtului a unor funcționari procatolici, au determinat o parte însemnată a boierimii făgărășene, deopotrivă mireni și clerici, să semneze acordul de Unire în două momente critice din evoluția Bisericii Unite transilvănene.

La 1711 asistăm practic la reconfirmarea opțiunii din 1702. Necesitatea reînnoirii profesiunii de credință se produce pe fondul crizei profunde pe care o traversa Unirea. Războiul curuților, ofensiva protestantă în Transilvania, pătrunderea trupelor rusești în Moldova, nemulțumirea crescândă a clerului privat de privilegiile conferite de diplomele leopoldine, au culminat cu gestul extrem al lepădării de unire în Soborul condus de Atanasie în vara anului 1711. Asupra acestei decizii s-a revenit abia la 18 noiembrie 1711, când iezuitul Gabriel Hevenesî a obținut de la vlădică și sobor o nouă mărturisire de credință. Așa cum arăta Ana Dumitran, ”boierii făgărășeni s-au dovedit cu acest prilej cei mai fideli susținători ai unirii, confirmând prin semnăturile lor, la scurtă vreme sau poate chiar înaintea desfășurării soborului anti-unionist, rămânerea în cadrele Bisericii Greco-Catolice. Impresionanta listă cuprinzând aproape 500 de capi de familie care își manifestau opțiunea pentru unire, dovedește eficacitatea gestului similar din octombrie 1702. Unirea cu Biserica Romei putea deci exista și fără Filioque și chiar fără acordarea în totalitate a privilegiilor promise, așa cum de altfel în bună măsură s-a și întâmplat, dar nu putea exista fără credincioși. Din acest punct de vedere, în ciuda evoluției sale spirituale ulterioare, boierimea făgărășeană s-a dovedit un element de bază în perpetuarea unirii și în reconstituirea Bisericii Greco-Catolice din Transilvania, element invocat cu siguranță de Gabriel Hevenesî, în posesia căruia au ajuns documentele din 1702, în încercarea de a-l reconverti pe vlădica Atanasie”⁴⁴.

Atitudinea boierimii făgărășene a fost un exemplu frecvent evocat de politica confesională pro-uniatistă a autorităților transilvănene. Implicat în disputa electorală generată de sedisvacanța episcopală în urma morții lui Atanasie (1713), guvernatorul Sigismund Kornis a făcut trimitere în mai multe rânduri la cererile boierilor făgărășeni din iunie, respectiv noiembrie 1714, încercând să-l impună ca posibil succesori pe Ioan Giurgiu Patachi, parohul romano-catolic al Făgărașului⁴⁵. Fost candidat pentru scaunul episcopal de la Muncaci, Patachi a obținut girul autorităților și a atras de partea sa boierimea districtului. Rolul mediator a fost exercitat și de această dată de Simon și Iosif Boer, fervenți susținători de-ai săi. În calitate de căpitan și președinte al Scaunului Superior de Judecată, Simon Boer deținea influența și autoritatea de a coaliza reprezentanții boierimii. În acest cadru, la 1 iunie 1714 mai mulți boieri făgărășeni solicitau tezaurarului Transilvaniei episcop din neamul lor, cel mai potrivit

---

⁴³ *Ibidem*, p. 120.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 142; Iacob Mârza, *Biserica, politică și cultură la episcopul Ioan Giurgiu Patachi (1681-1727)*, în ”*Annales Universitatis Apulensis*”, Series Historica, 11/II, 2007, p. 50.

fiind parohul Făgărașului, Ioan Giurgiu Patachi. Un alt memoriu al boierilor, din 15 noiembrie 1714, pleda pentru Patachi, ”pentru că nu e străin, ci e de sângele nostru (...)”⁴⁶.

Încă din 1712, Simon Boer cerea autorităților suplimentarea efectivului preoților catolici din Făgăraș, insuficienți pentru obținerea succesului deplin în procesul de convertire. Făcând referire la cei care doreau să îmbrățișeze Unirea, Simon Boer scrie că ”aceștia ar avea nevoie de popi, căci există numai doi care să-i învețe; este dorința lor ca pe fiii lor să nu-i mai dea la școala calvină, ci la a noastră”⁴⁷, adăugând mai apoi că ”măcar de ar veni doi preoți aici care să știe limba română aș găsi eu modalitatea și mă angajez că în doi ani voi converti 2.000 de oameni”⁴⁸.

În acest context, după ce fusese hirotonit preot în ritul latin la Roma, Patachi vine la 1712 misionar în Țara Făgărașului, ”dispus să-și dea zi și noapte sângele și sudoarea pentru salvarea iubitei sale națiuni vlahe”, după cum însuși afirma la 28 decembrie 1713⁴⁹. Țara Făgărașului constituia o regiune vitală în propășirea uniatismului, în condițiile în care, la 1711, singuri boierii făgărașeni rămăneau fideli Unirii, în pofida deciziei soborului și a vlădicii însuși. Drept urmare, Unirea trebuia consolidată și propovăduită în toate mediile sociale⁵⁰.

Zelul misionar de care a dat dovadă, dar și personalitatea puternică, a făcut ca Patachi să se remarce încă de pe acum ca un posibil candidat la scaunul episcopal, în condițiile în care autoritățile urmăreau impunerea unui arhieru determinat și eficient în promovarea uniatismului⁵¹. Dintre preoții boieri susținători se evidențiază mai cu seamă protopopul Ionașcu, din familia Monea de Veneția de Jos. Într-un sobor local întrunit sub conducerea sa la Șona, în 12 octombrie 1714, obține mai multe adeziuni în favoarea candidaturii lui Patachi⁵². La ”pseudosinodul” elector de la Sibiu din 9 ianuarie 1715, Patachi a fost desemnat episcop în unanimitate, prin votul oferit de un singur participant: protopopul Ionașcu. Ceilalți reprezentanți ai Sinodului refuzaseră să se prezinte, invocând încălcarea normelor tradiționale referitoare la convocarea Soborului mare, care avea ca locație obișnuită de întrunire cetatea Bălgradului⁵³. Ionașcu Monea era însoțit la Sibiu de către Iosif Boer, care a luat parte la ședința electivă în calitate de translator⁵⁴.

Această poziție i-a asigurat protopopului o ascensiune rapidă. La scurt timp după ce e numit ”notarăș” al Soborului mare, este înnobilat de Carol al VI-lea, la 7 martie 1718, desigur și ca o recunoaștere a meritelor sale în slujba Unirii. Înnobilarea,

---

⁴⁶ I. Mârza, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁷ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 129.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ I. Mârza, *op. cit.*, p. 50.

⁵⁰ *Ibidem*. Adresându-se cardinalului Christian August de Saxonia, la 20 mai 1712, Patachi lansa ideea înființării unei școli românești în Făgăraș, spre a oferi o alternativă copiilor români constrânși să frecventeze școala calvină. Fondurile necesare așezământului urmau să fie oferite de congregația *De Propaganda Fide*. Însuși căpitanul districtului, Simon Boer, se oferea să contribuie cu un ajutor substanțial de 200 florini.

⁵¹ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 142.

⁵² *Ibidem*, p. 145.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

spune Valer Literat, își găsea justificarea ”post factum” în arborele său genealogic⁵⁵. Conform genealogiei dăltuite în piatră ce a servit drept frontispiciu al casei protopoști din Veneția, originile Moneștilor erau plasate în perioada legendarului descălecător Negru Vodă, având condescendenți importanți familia Mailat de Comăna și Țânțari⁵⁶. Deținând o situație materială înfloritoare, protopopul Ionașcu a ridicat pe cheltuiala sa biserica unită din Calbor (1737), pe care a înzestrat-o cu un clopot în 1741⁵⁷.

Personalitate influentă, investit cu autoritate ierarhică ce depășea sfera jurisdicțională a protopopiatului său, se va implica în 1724 și în disputa preoților din Brașov, impunând pe preotul unit Jipa protopop peste satele din Țara Bârsei⁵⁸. Alături de Simon și Iosif Boer, se numără printre principalii factori decizionali locali care au înlesnit instalarea la 1723 a episcopului Patachi în biserica brâncovenească din Făgăraș, desemnată catedrală episcopală, prin bula papală *Rationi Congruit* din 15 iunie 1721⁵⁹.

Instalarea episcopului unit la Făgăraș s-a făcut în condițiile reînființării de către împăratul Carol al VI-lea a Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, prin Diploma imperială din 11 decembrie 1715. În fruntea acesteia fusese numit Martonfi György și, potrivit normelor impuse de dreptul canonic apusean, într-un centru episcopal nu era permisă rezidența unui al doilea ierarh în afara episcopului titular⁶⁰. ”În cazul Principatului Transilvaniei de la începutul secolului al XVIII-lea”, afirmă istoricul ortodox Paul Bruszanowski, ”nu era vorba doar de o simplă numire a doi episcopi, unul de rit latin, iar celălalt de rit bizantin (anume urmașul lui Atanasie Anghel), ci practic de o adevărată restaurare bisericească, dat fiind faptul că în Ardeal nu mai existase (din 1556) vreun episcop de rit latin, iar episcopia de rit bizantin (unită) nu primise canonizarea autorităților papale”⁶¹. Dotarea ambelor episcopii transilvănene justifica dreptul de patronat spiritual al monarhilor habsburgici în Ardeal⁶²: la câteva zile după ce Episcopia catolică de Alba Iulia a fost înzestrată cu importante domenii, Episcopiei unite i s-a oferit o sumă anuală de 3.000 de florini. Ea a fost suplimentată cu domeniul Gherlei (cu un venit de aproximativ 2.500 florini)

---

⁵⁵ V. Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, p. 28.

⁵⁶ Inscricția a fost reprodusă de Nicolae Densușianu în volumul *Monumente pentru istoria Țerei Făgărașului*, București, 1885, p. 103. Piatra genealogică, identificată într-un șopron al familiei Tudor Stoica din Veneția de Jos (cf. Pavel Chihaia, *Inscricția genealogică a lui Ionaș Monea din Veneția de Jos*, în ”Buletinul Monumentelor Istorice”, XXXIX, 2, 1970, p. 65-66), este expusă la Muzeul Țării Făgărașului ”Valer Literat”.

⁵⁷ V. Literat, *op. cit.*, p. 28.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*. Cu privire la relatarea evenimentului instalării, vezi: S. Dragomir, *op. cit.*, p. 156-167; Șt. Meteș, *Viața bisericească*, p. 55-60.

⁶⁰ P. Bruszanowski, *Situația juridică și dotația Bisericii Ortodoxe din Ardeal între 1761-1810. Fondul Sidoxial. Asemănări și deosebiri față de celelalte confesiuni din Monarhia habsburgică*, în ”Revista Teologică”, XVII, 1, 2007, p. 130-132.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*. Preluând titlul de *rege apostolic al Ungariei*, împăratul Leopold I deținea dreptul numirii episcopilor transilvăneni.

și moșia de la Oltet, înlocuită mai apoi – după patru ani de negocieri –, cu cea de la Sâmbăta de Jos (cu venit de 415 florini)⁶³.

Decizia de preluare a citoriei brâncovenești din Făgăraș cu titlul de catedrală episcopală de către Biserica Unită a prejudiciat comunitatea ortodoxă. Aplicarea ei impunea, mai presus de actul în sine al exciziei și al transferului patrimonial, o lezare a libertății de slujire și o îngrădire a săvârșirii canonului tipiconal-liturgic ortodox, în condițiile în care acordul de edificare al unui alt lăcaș va veni abia după Edictul din 1781. Mai mult, confiscarea inventarului liturgic, interdicția oficerii pentru preotul neunit Toma, detenția sa în arestul cetății din ordinul căpitanului Simon Boer, sunt măsuri tot mai ferme de constrângere pentru a determina comunitatea să frecventeze cultul unit⁶⁴.

Alături de brașoveni, făgărășenii neuniți au căutat protectoratul episcopilor din Țara Românească. De altfel, majoritatea covârșitoare a clerului din district fusese consacrată de ierarhii de la București, Râmnic sau Buzău, fapt dovedit de conscripțiile confesionale de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Această situație a fost facilitată de anexarea Olteniei la Imperiu după pacea de la Passarowitz din 21 iunie 1718. Ca urmare a acestui fapt, Episcopia Râmnicului a fost subordonată ierarhic Mitropoliei de Carloviț până în 1739, când Oltenia a revenit Țării Românești. Încă din 20 ianuarie 1728, brașovenii au obținut confirmarea dependenței ierarhice de episcopul Râmnicului⁶⁵. Autoritățile confereau astfel un cadru statutar, o recunoaștere tacită a legăturilor confesionale pe care comunitățile ortodoxe din sud-estul Transilvaniei, recunoscute și tolerate ca atare în urma protestului din 27 iunie 1702, le stabiliseră cu forurile ierarhice bisericești din Țara Românească. Recunoașterea statutului avea loc în condițiile impuse de renunțare la orice legătură cu Mitropolia Țării Românești, aflată în ”țara turcului”⁶⁶.

La cererea negustorilor făgărășeni, în august 1734 episcopul Inochentie al Râmnicului sfințea pentru comunitatea ortodoxă din acest oraș pe dascălul Vasile, fiul protopopului Florea Baran din Brașov. Căutând să eludeze îndatorirea canonică și să rămână preot în Șchei, este muștrat de vlădică la 21 septembrie 1734 ”să meargă la biserica unde l-am rânduit, după cum s-a rupt când l-am hirotonit dimpreună cu dumnealor, neguțătorii de la Făgăraș, iară să nu se ispitească a-mi umbla cu înșelăciunea, că în urmă unde va cădea nu se va putea scula lesne”⁶⁷.

Practica hirotonirii de preoți ”schismatici” în Țara Românească pentru comunitățile ortodoxe din localitățile Brașov, Sibiu și Făgăraș a continuat și după 1739, dovadă fiind dispozițiile Consiliului Aulic de Război din Viena, care aprobă în

---

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 160.

⁶⁵ Nicolae Chifăr, *Organizarea rezistenței ortodoxe și demersurile național-sociale ale episcopului Inochentie Micu Klein*, în ”Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 6/II, 2002, p. 74.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 61. Evoluția ulterioară a tânărului preot se întemeiază pe un act controversat, sancționat ca atare de istoriografia ortodoxă: ambiția de a deveni protopop îl determină să adere la Biserica Unită. Accederea în structurile ierarhice i-a fost facilitată de mariajul cu fiica influentului protopop înnobilit Ionașcu Monea. Schimbarea numelui din Baran în Barani are loc pe fondul unei induse filiații spirituale și confesionale cu iezuitul Paul Barany (V. Literat, *op. cit.*, p. 162).

mai multe rânduri trecerea peste graniță, în Transilvania, a unor preoți ordinați în Valahia⁶⁸.

Relațiile întreținute de instituțiile bisericești din Țara Românească și Carloviț cu comunitățile românești transilvănene au contribuit la constituirea și susținerea unui front comun ortodox, ca o contrapondere la propaganda uniaticismului în Ardeal. În cel de-al doilea deceniu al veacului al XVIII-lea, campania ortodoxă a dobândit o mai mare consistență. Cărțile cu caracter doctrinar-confesional, colportate pretutindeni în Ardeal de călugării și candidații la hirotonie care primeau confirmarea sacerdotală în afara Transilvaniei, dar și de emisarii ortodocși trimiși în Ardeal, au contribuit decisiv la radicalizarea opoziției față de Unire⁶⁹.

Învățătură despre cele șapte Taine a fost una dintre primele cărți tipărite la Râmnic, în 1724. Reeditată în mai multe rânduri în decursul secolului al XVIII-lea, lucrarea face apologia învățăturilor doctrinare fundamentale, insistând cu precădere asupra sensului ortodox al Epiclezei euharistice⁷⁰.

Încă de la instalarea sa ca episcop unit, Patachi s-a confruntat cu opoziția unei părți însemnate a clerului. Neîncrederea era alimentată și de hotărârea episcopului de a impune preoților din dieceza sa suprimarea Epiclezei, rugăciune specifică ritualului liturgic ortodox de invocare a intervenției și lucrării Duhului Sfânt în prefacerea reală a elementelor de pâine și vin în Trupul și Sângele Domnului. Această atitudine, reminiscență a formației sale latine, a fost percepută ca un argument posibil incriminator în privința sincerității adevizării sale la ritul răsăritean⁷¹.

Conform unui raport întocmit de episcop la 3 iunie 1727, o serie de preoți uniți care rosteau Epicleza în ritualul săvârșirii Sfintei Liturghii au fost suspendați. O altă măsură adoptată cu prilejul sinodului din 25 februarie 1725 prevedea confiscarea cărții *Învățătură despre cele șapte Taine*, unde se specifica faptul că prefacerea darurilor are loc la Epicleză și nu la rostirea cuvintelor de instituire⁷².

La sfârșitul celui de-al treilea deceniu al secolului al XVIII-lea, opoziția față de uniație crescuse în Țara Făgărașului, este de părere profesorul Keith Hitchins, datorită așteptărilor episcopului Ioan Patachi de a "*întări observarea strictă a normelor liturgice și pastorale*" și de a "*impune respectarea lor atât de către clerici, cât și de către laici*"⁷³.

---

⁶⁸ Mihai Săsăujan, *Atitudinea cercurilor oficiale austriece față de românii ortodocși din Transilvania, la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 234, 246.

⁶⁹ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 260. La 27 noiembrie 1746, în contextul tulburărilor prilejuite de acțiunea călugărului sârb Visarion, s-au luat decizii ferme pentru a stăvili pătrunderea cărților ortodoxe tipărite în Țara Românească. Actele Comisiei Aulice de Război păstrate în arhivele vieneze oferă mărturie despre preoți care, hirotoniți în Valahia, colportau tipărituri prohibite în Transilvania. Este elocvent cazul citat al unui preot din Săliște care, potrivit rapoartelor oficiale, după ce fusese hirotonit în Muntenia, face comerț cu cărți de ritual ortodoxe, instigând împotriva unirii.

⁷⁰ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1991-1994, p. 335.

⁷¹ D. Dumitran, *Opinii*, p. 97.

⁷² S. Dragomir, *op. cit.*, p. 347, anexa 15; N. Chifăr, *op. cit.*, p. 73, nota 24.

⁷³ K. Hitchins, *The Court of Vienna and Confessional Problems in Transylvania, 1744-1759*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 253.

Severitatea de care a dat dovadă în relația cu clerul subordonat, caracterul despotice și zelul misionar exagerat, au accentuat adversitatea preoților⁷⁴. Practic, Patachi s-a confruntat încă de la început cu cazuri grave de insubordonare. Desființarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei, cât și lunga perioadă de interimat până la instalarea sa în scaunul episcopal, au accentuat gradul de independență și autonomie al clericilor. Cei peste 400 de preoți transilvăneni care nu i-au recunoscut autoritatea, hirotoniți de episcopii ortodocși din Țara Românească, Moldova, Maramureș, Arad sau Timișoara, nu erau supuși din punct de vedere canonic-jurisdicțional niciunui for ierarhic⁷⁵. Această situație deosebită a condus în particular la apariția unor cazuri grave, incompatibile canonic cu statutul moral al preotului: divorțul în familii de preoți, recăsătoria preoților văduvi (bigamia) etc.⁷⁶.

Una din primele măsuri adoptate de Patachi în calitate de episcop al Bisericii Unite a fost impunerea autorității ierarhice. Independența jurisdicțională a episcopiei de Făgăraș, afectată atât de imixtiunile repetate ale episcopului latin de Alba-Iulia, cât și de influența exercitată de ierarhii ortodocși din afara Transilvaniei, a constituit o altă direcție importantă a activității sale pastoral-misionare⁷⁷. În acest spirit sunt întreprinse acțiuni energice, duse până la extrem, precum rehirotonirea sacerdoților consacrați în afara Bisericii Unite sau suspendarea clericilor care nu obținuseră recunoașterea sa oficială sau a răposatului episcop Atanasie⁷⁸. Cu prilejul Sinodului din 25 februarie 1725, protopopilor le sunt trasate sarcini clare: supravegherea strictă a preoților din eparhie și adoptarea unei atitudini intolerante față de sacerdoții care continuau să slujească fără să fi solicitat în prealabil ”păucenia” sau binecuvântarea ierarhului unit⁷⁹. În cadrul acestui Sobor sunt luate hotărâri aspre și față de comunitatea ortodoxă din Făgăraș, ca urmare a refuzului repetat de a-i recunoaște jurisdicția. Scrisoarea protopopului Florea Baran din Șchei, adresată în 3 martie 1725 delegatului brașovenilor la Viena, Cristof Voicu, relatează situația confesională tensionată din Făgăraș: ”(...) la Martie 1, ne scrie preotul Toma din Făgăraș și cu orășanii de acolo, cum că la Februarie 26 [25!] au adunat vlădica sobor mare la Sâmbăta [de Jos] și au cerut judecată de la săborul lui pentru fâgărășeni, nefiind niciun fâgărășean de față pentru că nu-l țin pe vlădică și să-l pomenească și au făcut blăstăm asupra preotului Toma și asupra orășenilor și le-au trimis poruncă și le-au pus zi până în 15 zile și iar până în 15 zile, de nu vor merge la dânsul și să se supuie voiei lui, le-au zis că vor trimite 3 prot[opopi] și-i va opri să mai slujească nici în casa [în care] slujesc, iar de nu vor asculta de porunca lui, îi va prinde cu nemții, ce dumneata având știre de acest lucru, să ne faci știre ce le vom răspunde, căci s-au și înfricoșat văzând atâta zăbavă a treburilor acestora”⁸⁰.

---

⁷⁴ N. Chifăr, *op. cit.*, p. 74.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ I. Mârza, *op. cit.*, p. 55.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ N. Chifăr, *op. cit.*, p. 75. Față de unii ca aceștia, ”soborul mare se leapădă de dânsii, ca să facă de acum încolo ce vor ști. Că soborul de grijă mai mult nu le va purta, nice la o nevoie”. Vlădica poruncește protopopilor ”să-i pună în catastih pe toți popii care s-au hirotonit printr-alte țări și până acum n-au venit să-și ia blagoslovenia, nici de la noi n-au păucenii”.

⁸⁰ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 160.

Deciziile radicale adoptate de episcopul Patachi au condus în cele din urmă la o criză a Unirii religioase în multe părți ale Principatului⁸¹. În districtul Făgărașului și zonele limitrofe ostilitatea față de unire a izbucnit violent în perioada 1726-1729. Anchetele întreprinse acum oglindesc situația confesională tensionată. Ele au fost determinate de tulburările produse de preoții schismatici care, trecând în Țara Românească, au părăsit Unirea, instigând poporul împotriva clericilor uniți⁸². Acțiunea lor a avut rezultat, căci în 1726 locuitorii scaunelor săsești Cincu și Rupea apelau la preoți ”schismatici” din district pentru a-și boteza copiii⁸³. Una dintre anchete relevă convingerea unor clerici și laici făgărășeni cu privire la invaliditatea sacramentelor administrate de preoții uniți. Mărturie sunt declarațiile sătenilor din Bucium, a preotului Bucur din Șercăița sau ale locuitorilor din Ludișor și Sebeș, interviewați la 1726⁸⁴. În propaganda antiuniunistă s-au remarcat și călugării din mănăstirile Drăguș, Șercăița și mai cu seamă Anania din Sâmbăta de Sus⁸⁵. Câștigând de partea lor comunitățile, preoții schismatici întreprind acțiuni tot mai îndrăznețe, mergând până la alungarea clericilor uniți și ocuparea de biserici. Mișcarea câștigă în intensitate după moartea episcopului Patachi, în octombrie 1727. Dispariția nobilului Boer Simon, căpitan al districtului, a contribuit la sporirea gradului de independență a sacerdoților care proveneau în bună măsură din rândul boierimii locale⁸⁶. Scrisoarea Cancelariei Aulice a Transilvaniei din 12 aprilie 1729, adresată Consiliului Aulic de Război, referitoare la numirea noului căpitan al Făgărașului după moartea lui Boer Simon, menționează acțiuni ale ”schismaticilor” soldate cu ocuparea a două biserici⁸⁷.

Încă din anul precedent, ordinul gubernial din 17 septembrie, reluat la 17 decembrie, incrimina activitatea unor preoți români ”cu adevărat uniți”, care se făcuseră ”popi schismatici” prin intermediul episcopilor din afara Transilvaniei: ”Prin moartea lui Ioan Pataki, alias Nemeș, episcop al românilor de rit grecesc, am aflat de marea tulburare latentă între popii români uniți, și că și acei care sunt cu adevărat uniți dintre ei, după moartea episcopului baron Pataki, din pricina tulburării și batjocurilor altora, au pribegit în cele două țări românești, în Banat și Maramureș, s-au făcut popi cu episcopi schismatici și, întorcându-se de acolo, au pricinuit multe necuviințe. (...) văzând și aflând că din zi în zi în mai mare măsură cresc intențiile rele și munca schismaticilor popi români, s-a crezut că e de nevoie să se publice în toate localitățile ca de acum cine dintre acești români se face popă român de către un episcop schismatic, în taină sau furiș, și pe adevăratul popă unit

---

⁸¹ I. Mârza, *op. cit.*, p. 57.

⁸² D. Dumitran, *op. cit.*, p. 101-102.

⁸³ *Ibidem*, p. 102, nota 40.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 102, nota 41.

⁸⁶ Afirmația preotului iezuit Andreas Freyberger, conform căreia căpitanul cetății își arogase dreptul ”preoției” unor laici în absența oricărei consacrări episcopale, pare mai degrabă o exagerare determinată de greșita interpretare a dreptului de patronat pe care căpitanul Făgărașului îl exercita asupra clericilor boieri. În realitate, preoții la care făcea referire fuseseră hirotoniți de către Atanasie, cu prilejul vizitei canonice pe care a efectuat-o în Făgăraș în martie 1699 (D. Dumitran, *Contribuții privitoare la statutul clerului Greco-catolic în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Cazul districtului Făgăraș* [în continuare, *Contribuții*], în ”*Annales Universitatis Apulensis*”, Series Historica, 6/II, 2002, p. 147, nota 59).

⁸⁷ D. Dumitran, *Opinii*, p. 98.

se silește să-l gonească oricum, să facă tulburare între ei, acela să fie îndată pus la contribuție și să fie supus și la purtarea altor îndatoriri. Cu un cuvânt cine nu își poate aduce un act doveditor de la Atanasie, de la baronul Ioan Pataki sau de la alt episcop unit adevărat, acela îndată să dea bir și să fie supus și altor sarcini, ba chiar și domnului de pământ să-i facă slujbe”⁸⁸.

Măsuri coercitive față de clerul răzvrătit au fost adoptate și de Sinodul diecezan al Bisericii Unite întrunit la 15 noiembrie 1728, sub conducerea lui Adam Fitter, rectorul Colegiului Iezuit din Cluj. Cu acest prilej s-a decis anchetarea exceselor preoților ”schismatici” care au părăsit unirea și au ocupat prin violență biserici unite⁸⁹. Este menționat cazul lui Mailat, ”preot schismatic turbulent și persecutor al unirii în scaunul Rupea”, care, în pofida faptului că a fost citat, nu s-a prezentat înaintea Sinodului⁹⁰. Protopopii erau însărcinați ca în soboarele locale să verifice calitatea pregătirii sacerdoților: dacă țin și respectă Unirea, cunosc semnificația sacramentelor și modul lor de administrare. Li se cerea totodată să denunțe preoții schismatici, îndeosebi cei care se lepădaseră de Unire. Erau datori să efectueze vizite canonice și să investigheze comportamentul preoților și modul în care aceștia își îndeplineau atribuțiile pastorale și liturgice. Trebuiau să se informeze cu privire la cei care tulburau clericii uniți, numindu-i papistași⁹¹. ”Demersul sinodului este ilustrativ”, afirmă istoricul Daniel Dumitran, pentru că ”intenționa urmărirea comportamentului real al preoților. El a vizat diferențierea între sacerdoții credincioși unirii și cei ostili acesteia (schismatici), care părăsiseră unirea sau primiseră hirotonia de la episcopi ortodocși”⁹². Constatăm schimbarea radicală a opțiunii confesionale pentru o parte însemnată a clerului. Ea se petrecea pe fondul contestării sacramentelor romano-catolice. ”Acest fapt relevă existența unui context polemic, cu antecedente sesizabile încă din deceniul precedent și care nu a așteptat pentru a se afirma decizia din anul 1729 a Congregației «De Propaganda Fide», de interzicerea comuniunii sacramentale dintre uniți (asimilați romano-catolicilor) și schismatici”⁹³.

În pofida faptului că uniația era percepută ca fiind pe deplin realizată în Transilvania, temerile cu privire la soarta ei au determinat autoritățile catolice să ceară împăratului, la 7 decembrie 1727, desemnarea unui nou episcop⁹⁴. Inochentie Micu Klein, numit la 25 februarie 1729 și instalat în scaun abia la 28 septembrie 1732, și-a început activitatea în condiții dificile. În 1733, 486 de preoți transilvăneni se declarau ortodocși, în pofida eforturilor de a-i aduce în sânul Bisericii Unite. În districtul Făgărașului, din cei 166 de clerici, 67 erau neuniți⁹⁵.

Înfățișând starea Unirii în Făgăraș, episcopul scria nunțiului apostolic de la Viena, Domenico Passionei, la 11 iunie 1734, următoarele: ”Văzând că la Făgăraș, în Biserica pe care majestatea Sa a luat-o de la ei și mi-a dat-o mie sub jurisdicție și a înălțat-o la rang de catedrală, în cea mai mare parte a anului nu se fac slujbe (...) (ei cred că pot) (...) să o aibă înapoi. Pe lângă acestea, preoții lor îndârjiți în schis-

⁸⁸ *Ibidem*, p. 98, nota 22.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 98.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, p. 102.

⁹⁴ N. Chifăr, *op. cit.*, p. 76, nota 40.

⁹⁵ D. Dumitran, *Contribuții*, p. 147.

mă nu încetează să-i solicite pe uniții mei din district să părăsească unirea și să îmbrățișeze schisma. (...) ce folos au avut de pe urma unirii până acum ? Sunt tratați ca slugi, sunt obligați să plătească zeciuală și toate celelalte corvezi le au de asemenea împreună cu țaranii – de fapt sunt dăruiți cu mai multe favoruri cei neuniți de la stăpânii lor de pământ, decât cei uniți. Și desigur, acești mizerabili oratori, nu puține suflete ale acelora le-au înduplecat să părăsească steagul Sfintei Uniri”⁹⁶. Situația patrimonială incertă a bisericii brâncovenești din Făgăraș avea antecedente încă din vremea episcopului Patachi⁹⁷. Întocmind un inventar al cărților și odăjdiilor din patrimoniul bisericii, protopopul unit al Făgărașului, Vasile Barani, confirmă realitatea confesională tensionată din cel de-al treilea deceniu al secolului al XVIII-lea: ”(...) rămâind biserica fără norod și mai vârtos fără preoți împotriva adevărat arhierului unit Preasfinția sa Domn Vlădicul Potoki Ioanu (...)”⁹⁸. Mai înainte, însuși episcopul Klein, într-un raport adresat baronului Bornemisza, cancelar aulic transilvan, scria: ”Biserica catedrală din Făgăraș nu are popor, în continuu stă încuiată și înstrăinată și grecii vreau să pună mâna pe ea”⁹⁹.

Aceeași atitudine ostilă o au și brașovenii, care, în virtutea recunoașterii dependentei ierarhice față de Episcopia de Râmnic, resping autoritatea episcopului Inochentie, fapt care îl determină să-i denunțe nunțiului apostolic, la 11 iunie 1734¹⁰⁰. Nemulțumirea ierarhului venea după insuccesul vizitei canonice întreprinse în ianuarie 1733 în Țara Bârsei. Cu acel prilej nu doar că n-a reușit să câștige comunitatea românească din Brașov și satele dimprejur pentru Unire, dar nu i s-a permis nici măcar să slujească în biserica din Șchei sau să ia loc în strana vlădicească¹⁰¹.

Încă din 1730 brașovenii căutasera să obțină protecția mitropolitului sârb Vichentie Ioanovici. În 1735, având acordul Consiliului de război, mitropolitul a trimis în Oltenia și în Ardeal o delegație condusă de episcopul Nicanor Meletievici, pe care îl autoriza ”să dispună tot ce va afla de trebuință în afaceri bisericesti, să sfințească preoți și să săvârșească orice va crede folositor pentru biserică și creșterea ei”¹⁰². În decursul scurtei sale șederi la Brașov, ierarhul intervine în problemele bisericesti ale comunității, instituind preoți și reorganizând ierarhia¹⁰³. Venind dinspre Sibiu, episcopul a străbătut și Țara Făgărașului. Trei decenii mai târziu, conscrip-

⁹⁶ N. Chifăr, *op. cit.*, p. 76, nota 42.

⁹⁷ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 56.

⁹⁸ V. Literat, *op. cit.*, p. 160.

⁹⁹ A. Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ion Inocențiu Klein*, Blaj, 1900, p. 34.

¹⁰⁰ ”(...) jurisdicția mea nu vor să o recunoască mai departe, cu toate că s-au supus fără cârtire ordinelor predecesorilor mei. De curând însă, otrăviți de avantajele date, aceștia au ajuns până acolo încât, disprețuindu-mi prerogativa jurisdicției mele în dieceză, să se încredințeze conducerii episcopului străin schismatic din Valahia Transalpină (...). Despre toate acestea am făcut plângere la autoritățile competente; am înfățișat îndrăzneala susținătorilor acelora; am demonstrat cu prisosință că îmi este știrbită în mod injurios dieceza. Cu toate acestea, ei au ieșit mai puternici din înfruntare” (cf. Ion Dumitru-Snagov, *România în arhivele Romei (secolul XVIII)*, Cluj-Napoca, 1999, p. 111-113).

¹⁰¹ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 174-175.

¹⁰² *Ibidem*, p. 176.

¹⁰³ *Ibidem*; N. Chifăr, *op. cit.*, p. 47, nota 42. Cu acest prilej, în locul protopopului Florea Baran din Șchei, care, din pricina bătrâneții, renunță de bună voie la demnitatea protopopească, este instituit protopopul Radu Tempea.

ția din 1767 încă mai păstra ecoul trecerii sale: între preoții slujitori ai protopopiatului unit al Veneției de Jos este consemnat și Iacov Hul, din satul cătănesc Sebeș, înstituit de episcopul Nicanor la Brașov, blagoslovit mai apoi de Petru Pavel Aron¹⁰⁴.

Efervescența produsă de episcopul sârb în rândul comunităților făgărașene a trezit suspiciunea autorităților. Provizorul cameral din Făgăraș îl denunță pe ierarh, pe motivul că agită spiritele împotriva Unirii, producând tulburare în popor¹⁰⁵. Într-un alt raport detaliat trimis de contele de Arrivabene generalului Wallis, este acuzat de colectarea unor contribuții exagerate de la credincioșii români, cât și de încălcarea gravă a normelor canonic-jurisdicționale: sfințind o mulțime de tineri, le impune condiția lepădării de Unire, ”*stârnind în chipul acesta scandal public și călcând respectul cuvenit față de Biserica Romano-Catolică*”¹⁰⁶.

Cu toate că a fost de scurtă durată, acțiunea episcopului sârb Nicanor a avut un impact major asupra comunităților neunite, care vor căuta să obțină protecția Mitropoliei sârbești ca unică instanță ierarhică ortodoxă recunoscută în Imperiu după pierderea Olteniei de către austrieci.

Atitudinea oscilantă, chiar ostilă față de Unire, era alimentată și de frustrările preoților, nemulțumiți de încălcarea repetată a prevederilor diplomelor leopoldine. Episcopul Inochentie a înțeles că adevărata coeziune a clerului nu era posibilă în condițiile în care privilegiile stipulate pentru preoții uniți întârziiau nejustificat în a fi aplicate. Statutul lor trebuia corelat cu cel al sacerdoților catolici, în virtutea faptului că prin Unire preotul român era asimilat Bisericii Catolice de rit răsăritean. În fapt, Inochentie cerea aplicarea prevederilor celei de-a doua diplome leopoldine din 19 martie 1701, care decreta scutirea clerului greco-catolic de orice contribuție personală, taxe și dijme, conferindu-i totodată privilegiul imunității ecleziastice, precum și protecția autorităților administrative, judiciare și militare¹⁰⁷.

Promovarea în administrația Principatului a unor oficiali de confesiune catolică a făcut ca episcopul Inochentie să obțină la început susținerea Curții. În 1732, generalul Wallis, președinte al Guvernului și comandant al trupelor militare, era însărcinat să sprijine demersul ierarhului unit și să-i ofere asistența necesară în confruntarea cu preoții ostili unirii din districtul Făgărașului¹⁰⁸.

Chestiunea preoților supranumerari și situația jurisdicțională a clerului hirotonit de către episcopii ortodocși din afara Transilvaniei au constituit probleme majore cu care s-a confruntat episcopul Inochentie la venirea în eparhie¹⁰⁹. Spre deosebire de antecesorii săi, care în sinoadele din 1712 și 1725 decretau lipsirea de calitate sacerdotală a preoților care nu au solicitat confirmarea episcopală, în 1732 soborul întrunit sub conducerea lui Inochentie hotărâ instituirea unei taxe de un galben în schimbul investirii. Atitudinea mai moderată și tolerantă pornea din dorința ierarhului de a dovedi autorităților că Unirea în Transilvania era deplină, justificând astfel revendicările solicitate pentru îmbunătățirea situației clerului său¹¹⁰.

---

¹⁰⁴ D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 98.

¹⁰⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 176.

¹⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁷ D. Dumitran, *op. cit.*, p. 141-142.

¹⁰⁸ Idem, *Opinii*, p. 99.

¹⁰⁹ Idem, *Contribuții*, p. 145.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 143.

Demersul revendicativ al episcopului avea loc în contextul în care stările transilvănene reprezentate în Dieta Principatului au impus constant principiul limitării numărului excesiv al preoților și al posesiunilor bisericești exceptate de la plata contribuției. Conform datelor oficiale furnizate de conscripția din 1721-1722, districtul Făgărașului cumula un număr de 174 preoți. Dintre aceștia, 107 sunt recunoscuți în funcție, fiind scutiți de plata obligației militare, restul de 67 constituindu-l clericii supranumerari¹¹¹. La 1724, sacerdoții recunoscuți sunt doar 70¹¹². Unii dintre preoți dețin o stare materială înfloritoare, locuind pe sesii întregi sau părți de sesii cu gospodării proprii, fapt reflectat și de ancheta din 1726¹¹³. Numărul ridicat al preoților supranumerari a determinat reinterpretarea în plan local a privilegiilor imperiale, prin alternarea dreptului de funcționare și implicit al scutirii alternative a clericilor¹¹⁴. Mai mult, dotarea insuficientă a protopopiatelor făgărășene cu proprietăți eclesiastice și case parohiale în raport cu numărul relativ mare al preoților a impus ulterior susținerea scutirii de taxe a terenurilor aflate în folosință sau a celor cu titlu ereditar de către clerici¹¹⁵.

Procesul intentat de preoții din Părău, Beclean și Ludișor provizorului fiscal al Făgărașului, Ioan Hartmann, reflectă modul în care erau implementate și respectate în district imunitățile și privilegiile clerului unit. Diferendul îl constituiau amenzile impuse de către provizor, cu acordul judeului și al juraților satelor, sacerdoților uniți care, în practică, uzaseră de imunități mai largi¹¹⁶.

Investigația dezvăluie situația concretă din fiecare parohie. Doar doi dintre cei patru preoți de la Părău se declaraseră uniți. În funcțiune era recunoscut și un sacerdot neunit și prin urmare cei trei erau scutiți în mod alternativ, în fiecare an, conform unei înțelegeri încheiate în 1728 cu Provizoratul. Refuzul preoților de a achita taxele aferente terenurilor aflate în folosință și ereditare a nemulțumit comunitatea. Constrânși să suporte impunerile financiare datorate de către clerici, localnicii în frunte cu judele și jurații satului au reținut animalele preoților, ca amendă pentru neplata datoriilor. Sacerdoții au refuzat administrarea sacramentelor, închizând biserica, fapt ce a determinat plângerea comunității către căpitanul suprem al Făgărașului, în virtutea faptului că erau supuși camerali¹¹⁷.

Într-un alt caz, preotul Avram din Beclean a reclamat confiscarea unui cal de către provizor, după ce făcuse profesiune de credință pentru Unire. S-a constatat însă faptul că în localitate mai existau alți doi preoți, cel de-al treilea, însuși Avram, fiind supranumerar. El era astfel de drept contribuabil, cu atât mai mult cu cât fusese hirotonit în Țara Românească. În plus, sancțiunea viza contribuției restante din perioada anterioară depunerii profesiei de credință¹¹⁸.

Ludișorul, cu cei opt preoți și un protopop, este un exemplu elocvent de localitate cu clerici supranumerari. Patru dintre cei nouă sacerdoți sunt boieri, ceilalți cinci, de condiție servilă, sunt iobagi supuși fiscului. Doi dintre boieri sunt calificați

¹¹¹ Șt. Meteș, *Situația economică*, p. XII.

¹¹² D. Dumitran, *op. cit.*, p. 143.

¹¹³ *Ibidem*, p. 148.

¹¹⁴ Șt. Meteș, *Situația economică*, p. XXII; idem, *Viața bisericească*, p. 130-141.

¹¹⁵ D. Dumitran, *op. cit.*, p.148.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 150.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 152.

”schismatici“, întrucât nu depuseseră profesiunea de credință. Toți posedau câte o sesie parohială distinctă. În funcțiune sunt trei, toți deținând statutul boieresc: proto-popul Iaru Zaharia, ”*semper immuner*“ în virtutea funcției ierarhice, iar ceilalți doi preoți sunt scutiți alternativ. Preoții iobagi Radu Ganea, Șandru și Ivan Bucur încheiaseră o convenție cu provizorul prin care li se asigura imunitatea în schimbul unei taxe anuale de doi florini. Aceștia din urmă depun plângere împotriva unei sancțiuni aplicate de provizor, participând la proces ca parte vătămată. Investigația a dovedit faptul că amenzi aplicate vizau restanțe mai vechi¹¹⁹.

Potrivit investigațiilor, sancționarea prin amenzi a neachitării taxelor de către preoți sau de către fiii căsătoriți ai acestora care nu dețineau funcția sacerdotală, nu încălca drepturile și imunitățile clerului unit, întrucât scutirile se aplicau, conform instrucțiunii Guberniului și ordinului magistrului Făgărașului, doar proprietăților eclesiastice. Dimpotrivă, înțelegerea încheiată între preoți și provizor în privința scutirii proprietăților ereditare, acolo unde terenurile parohiale lipseau sau erau insuficiente, denotă o abatere de la normele stabilite de autorități, cu atât mai mult cu cât măsura a fost aplicată și preoților schismatici, iar în unele cazuri chiar și celor supranumerari. ”*Se susținea, deci, în contradicție cu afirmațiile anterioare privitoare la statutul terenurilor scutite de taxe, existența unei mari flexibilități în aplicarea privilegiilor clerului greco-catolic, ale cărei principii ar fi anticipat, cu condiția aplicării lor reale, liniile directe ale programului revendicativ al episcopului Inochentie Micu*”¹²⁰. În fapt, problema fundamentală dezbătută a fost cea a statutului clerului greco-catolic, care se dorea să fie decisă la nivel local: ”(...) în virtutea dreptului tradițional de patronat, autoritățile districtuale încercau să stabilească un cadru legislativ bazat în principal pe instrucțiunile emise de Guberniu, puse în practică prin reglementări concrete, ce porneau de la uzul alternării privilegiului de imunitate”¹²¹.

Denunțul înaintat de preoți Guvernului și Directoratului Camerei Aulice a determinat ca în desfășurarea procesului să se implice instituțiile statale și cele eclesiastice: de partea autorităților administrative și juridice ale districtului s-a alăturat Guvernul, Curtea Aulică și Curtea Imperială, în timp ce interesele clericilor au fost apărate de ierarhia Bisericii Unite, în speță protopopii locali și episcopul Inochentie.

În virtutea normelor jurisdicțional-canonice, episcopul Inochentie nu a recunoscut competența Scaunului Superior de Judecată al Făgărașului în reglementarea raporturilor dintre clerici și credincioși, invocând autoritatea forului arhiepiscopal de la Strigoniu în chestiuni ce țineau de competența bisericească. Ingerințele repetate ale Scaunului de Judecată districtual nu doar că îi lezau prerogativele jurisdicțional-ierarhice, dar încălcau și chestiuni de principiu, precum respectarea imunității clerului unit¹²².

Din punctul de vedere al autorităților districtuale deciziile adoptate nu au vizat calitatea sacerdotală a persoanelor incriminate și nici nu au urmărit să lezeze în vreun fel autoritatea ierarhului unit. Persoanele cercetate au fost judecate și sancționate în calitatea lor de proprietari și locuitori ai districtului. În conformitate cu legis-

---

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 151.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 150-151.

¹²¹ *Ibidem*, p. 151.

¹²² *Ibidem*, p. 152.

lația Principatului, ele erau datorare să se supună forurilor de judecată laice. Acuzațiile aduse preoților se datorau în primul rând eludării impunerilor financiare pe care erau datori să le presteze ca proprietari ereditari de terenuri. Închiderea bisericilor, refuzul administrării sacramentelor pe perioade îndelungate, erau percepute de autorități ca reacție ostilă a clerului față de comunitatea credincioșilor care nu le recunoștea imunitățile mult prea largi pe care și le arogaseră¹²³.

Litigiul dintre preoți și autoritățile districtuale a determinat o amplă investigație în peste 50 de sate fâgărășene. Respectarea prevederilor referitoare la numărul maxim de preoți admiși pentru fiecare parohie, impunerea sarcinilor publice preoților supranumerari, investigarea abuzurilor săvârșite de clerici în raporturile cu credincioșii sub aspectul administrării tainelor și a ceremonialului liturgic, cuantumul taxelor stolare percepute, sunt doar câteva din aspectele relevante investigate. La Comăna, Veneția, Părău, Bucium, Perșani, Scorei și Porumbac bisericile au fost închise din cauza neînțelegerilor dintre sacerdoți și comunitate. În Vad și Șercaia această situație dura de mai bine de un an. În Dridif, Teleki-Recea și Berivoii Mari, cu toate că edificiile au rămas deschise, preoții au refuzat să slujească și să administreze sacramentele¹²⁴.

În viziunea autorităților, însăși atitudinea episcopului Inochentie a contribuit la alimentarea tensiunilor dintre sacerdoți și comunitate. Primirea în cadrul Bisericii Unite a unor preoți cu un statut confesional controversat, susceptibili de a se alătura cultului ortodox, a contribuit la amplificarea conflictelor confesionale. În pofida faptului că o parte însemnată dintre ei erau ”*schismatici*”, adică hirotoniți de către ierarhii ortodocși din afara Transilvaniei, după depunerea profesiei de credință erau instituți în parohii și învestiți cu imunități, încălcându-se în numeroase cazuri prevederile restrictive referitoare la preoții supranumerari. Complice e și protopopul Ionașcu Monea, confruntat din această pricină cu grave acuzații de simonie în relația cu clericii subordonați. În virtutea funcției deținute a perceput importante sume de bani atât de la preoții supranumerari, cât și de la cei ”*schismatici*”, în schimbul tolerării acestora în funcția sacerdotală. Plătind, chiar și preoții ”*schismatici*” erau admiși să slujească în biserici¹²⁵. Atitudinea ierarhiei a generat apariția unor situații limită sub raport confesional, sancționate cu acest prilej de autoritățile districtuale. O parte însemnată a clerului, recunoscută formal de episcop și tolerată de protopopi, continuă să aibă o atitudine ostilă față de Unire. Este și cazul preotului din Vad, care se evidențiază în campania antiuniatistă: coalizând de partea sa credincioșii, propovăduiește invaliditatea botezului administrat de preoții uniți ”*papistași*”¹²⁶. Conform protocolului întocmit cu prilejul anchetei, chiar și în Făgăraș, ca urmare a încetării

---

¹²³ *Ibidem*, p. 149.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 163.

¹²⁵ Preotul Aldea din Perșani, schismatic, plătea protopopului o taxă anuală de șase taleri. Popa Oprea și popa Koman din Poiana Mărului 14, respectiv 12 florini. Preoții Șandru din Vad și Dumitrașc din Șercăița câte 12 florini, Bucur din Bucium, admis și în biserică, 13 florini, Comșa din Mărgineni, Rad și Many (Manea) din Copăcel, Șerban din Săsciori, câte un taler. Popa Rad din Hurez, bigam, 12 florini, în timp ce Popa Platon din Cuculata, pedepsit pentru adulter, 60 de florini. În Recea Cantacuzinilor (Vaida-Recea), Popa Luca, schismatic, un taler, iar Popa Ieney (Iane) un ducat de aur.

¹²⁶ D. Dumitran, *Opinii*, p. 102.

săvârșirii cultului divin în biserica catedrală, uniții erau obligați să frecventeze ”*ritul grec schismatic*”¹²⁷.

Favorabilă provizorului, hotărârea finală adoptată de Scaunul Superior de Judecată al Făgărașului în cazul procesului intentat de către sacerdoți cuprinde și câteva remarci în privința modului în care preoții ar fi trebuit să-și îndeplinească misiunea pastorală. Ea era percepută de autorități ca o asumare a învățaturii romano-catolice la care preoții au aderat prin acceptarea Unirii¹²⁸.

O poziție asemănătoare față de cler și ierarhie a fost adoptată de către Guvern la 17 martie 1735, ca răspuns la solicitarea episcopului Inochentie de a fi numit în funcția de consilier gubernial. Contribuția românilor uniți la consolidarea poziției romano-catolicismului în Principat a constituit unul din argumentele invocate de ierarh în sprijinul său. Cu acest prilej, autoritățile au contestat actul de adeziune la Unire, acuzând formalismul clerului și a ierarhiei care nu s-a implicat suficient în a depăși starea de ignoranță în care se afla poporul. Era incriminată totodată atitudinea preoților care au urmărit doar privilegiile promise, fără să își asume învățăturile dogmatice catolice: erau folosite în continuare cărțile de ritual ”*schismatice*”, Euharistia era celebrată conform prevederilor canonice ortodoxe (era menținută Epicleza, rugăciune tipică în cadrul Liturghiei răsăritene), rostirea simbolului de credință se făcea fără adaosul Filioque, credința catolică în Purgatoriu, ca loc purificator, era stîrbită de perpetuarea unor practici condamnabile mai vechi, conform cărora plata a ”*40 de liturghii*” ar fi mijlocit scoaterea sufletelor defuncților din infern¹²⁹.

---

¹²⁷ Idem, *Contribuții*, p. 151.

¹²⁸ Idem, *Opinii*, p. 102.

¹²⁹ ”*În ceea ce privește lauda cu Unirea, o, de-ar fi în realitate așa ! De fapt, nu numai guvernul, ci și întreaga provincie constată atât public, cât și privat, nu numai că nu este niciun român unit, ci poate niciunul nu știe ce este Unirea (...). În ce privește clerul sau statul bisericesc, e sigur că cei mai mulți, nu totuși toți, au făcut profesiunea de credință în mod public, împreună cu jurământul, dar, oare, în mod adevărat și nu fictiv, și numai pentru imunități personale ? Aceasta se vede din faptul că pe față, în adunări și în convorbiri private, popii înșiși declară adeseori că ei n-au depus jurământul pentru Unire și pentru abdicarea de la schismă, ci numai ca să poată fi liberi de jurisdicția domnilor de pământ, de servicii și de contribuții; se vede aceasta și din faptul că în realitate se servesc toți de cărți schismatice, din care vorbesc poporului, slujesc Liturghia, în care se neagă în mod fățiș că Duhul Sfânt purcede de la Fiul și nu adaugă nici în Simbolul niceean Filioque; dacă ar fi uniți, buni și adevărați, ar trebui să facă aceasta cum fac și pronunță în alte părți cei uniți sincer. Se vede mai departe foarte clar că absolut niciunul dintre popi nu învață și nu instruiște poporul, fie în mod privat, fie în biserică, despre cele patru puncte. Numai când se ivește vreo cauză, vreun litigiu, vreo contribuție proprie de ordin lumesc, se refugiază toți la imunitatea Unirii ca la o ancoră sacră. Un semn vădit al schismei sunt înseși ceremoniile, slujba Liturghiei și formulele de consacrare, care toate nu sunt unite, ci le fac și le țin ca schismatici adevărați; același lucru se vede din faptul că până azi cred și mărturisesc că prin liturghii de 40 de zile, orice suflet se poate elibera din iadul însuși (și nu numai din purgatoriu, în care refuză cu totul să creadă), în orice stare de păcat ar fi decedat; se întâmplă că unii dintre popi se dau în fața catolicilor drept uniți și fac promisiune pentru Unire, dar în realitate, în interiorul și în pielea lor, cu foarte puține excepții, sunt și acum schismatici, cum au fost înainte cu 50 de ani, când nu se făcea nicio mențiune de Unire. Acest lucru este foarte experimentat și explorat în tot principatul. Deci nu poate numitul episcop să invoce ca motiv al cererii sale Unirea” (Colecția Rosenfeld, f. 304, apud N. Chifăr, *op. cit.*, p. 80).*

Un alt act emis cu prilejul Dietei din 1736, imputa ierarhiei și clericilor români încălcarea regulilor și canoanelor Bisericii Catolice: ordinarea preoților pe considerente pecuniare, tolerarea sacerdotilor și a protopopilor recăsătoriți, exagerrarea păcatelor veniale în cadrul spovedaniei cu scopul de a obține mai mulți bani de la penitent, promisiunea făcută celor aflați pe patul de moarte că prin plata sârindarelor suflul le va fi scos din infern, păstrarea Împărtășaniei în casele private în condiții improprii și nu în biserici cum s-ar cuveni, cuminecarea muribunzilor prin intermediul paracliserilor sau al copiilor, reintroducerea la cununie a unei taxe de trei mariași, abrogată inițial de episcopul defunct Patachi, ce ar fi constrâns enoriașii fie să trăiască în păcat necununați, confruntându-se oricând cu amenințarea excomunicării, fie să apeleze la preoți ”*schismatici*”, nerecunoscuți de ierarhia oficială, care administrau clandestin sacramentele¹³⁰.

În viziunea autorităților, concluzia raportului este evidentă: ”(...) *unirea reprezintă pentru ei doar un pretext prin care urmăresc obținerea beneficiilor ecleziastice și a imunităților; cu excepția episcopului și a câtorva din cler, toți ceilalți români de rit grec, atât ecleziastici cât și laici sunt pe deplin schismatici în toate punctele și articolele care îi despărțeau mai înainte de biserica de rit latin*”¹³¹. Departe de a constitui temeiul unor intenții declarate de catolicizare, ci mai degrabă instituit pe o neînțelegere a tradițiilor liturgice și rituale diferite de ritul latin prioritar, cele două rapoarte oficiale ilustrează un context confesional care nu era cu mult diferit de situația reală cu care Inochentie se confrunta în eparhie¹³².

Readucerea în discuție a doleanțelor clerului unit va conduce, după 1737, la radicalizarea celor două părți: episcopul Inochentie a afirmat răspicat caracterul condiționat al Unirii, în timp ce comisia dietală însărcinată să discute cu ierarhul unit a condamnat atitudinea clerului român¹³³. Câțiva ani mai târziu, participanții la Sinodul din 25 iunie 1744 au luat în calcul chestiunea lepădării de Unire. Inochentie, chemat la Viena, a fost făcut răspunzător atât de Guvern, cât și de Curte, de soarta Unirii din Ardeal¹³⁴.

Acțiunea călugărului Visarion în Transilvania are loc pe fondul acestui context confesional tensionat. Predica sa cu implicații profunde la nivelul religiozității populare va produce o puternică animozitate în rândul poporului față de Unire. Tema predilectă a discursului său misionar a vizat activitatea preoților uniți, ”*apostaziați*” de la adevărata Biserică a lui Hristos. Urmările misiunii sale nu s-au lăsat așteptate: clericii uniți alungați din biserici au fost înlocuiți cu preoți hirotoniți de ierarhi ortodocși. În Țara Făgărașului acțiunea dobândise o amploare deosebită, date fiind și antecedentele atuniatiste din 1726-1729. Condiția precară a Bisericii Unite la cumpăna anilor 1744-1745 e reliefată atât de protectorii instituiți după plecarea lui Inochentie, cât și de rapoartele oficialilor transilvăneni. Protocolul vizitei episcopului

---

¹³⁰ D. Dumitran, *Opinii*, p. 105-107.

¹³¹ *Ibidem*, p. 106.

¹³² *Ibidem*, p. 105.

¹³³ *Ibidem*, p. 107. Numărul preoților a crescut mereu, în pofida faptului că se plâng de cantumul mic al veniturilor; doar o parte a depus profesiunea de credință față de episcop sau teolog; săvârșesc serviciul divin în case particulare; obișnuiesc să îi despartă pe credincioși fără niciun motiv, pentru ca mai apoi, recăsătorindu-i, să le perceapă bani.

¹³⁴ S. Dragomir, *op.cit.*, p. 196.

rutean Manuel Olsavszky¹³⁵ oglindește situația tensionată din district. În Făgăraș și zonele adiacente mai bine de 55 de preoți ordinați în Țara Românească uzurpaseră beneficiile și stola sacerdoților uniți, alungați de către comunități. Între cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării sunt citați popa Toma Dobra, fost preot unit în Racovița, popa Opre și popa Achim din Sebeșul de Sus, popa Sima din Porcești (Turnu Roșu) și călugării schiturilor din Arpaș, Scorei și Porcești. Cu acest prilej ierarhul unit recomanda autorităților adoptarea grabnică a unor măsuri ferme față de clericii recalctranți, precum arestarea preoților și alungarea din țară a călugărilor¹³⁶. Decizia episcopului de a desființa o capelă ortodoxă prohibită, situată în vecinătatea bisericii catedrale din Făgăraș, a fost întâmpinată cu ostilitate de comunitatea neunită. Cazul a determinat deschiderea unei investigații oficiale dispuse de împărăteasa Maria Tereza la 1745.

Misiunea călugărului sârb Visarion de restaurare a Ortodoxiei transilvănene a fost continuată de numeroși monahi, preoți sau simpli mireni care au întreținut legături cu ierarhia și autoritățile din Țările Române sau cu Mitropolia sârbească. Rapoartele militare ale garnizoanei ce asigura paza graniței în Defileul Oltului relatează cazul unor persoane care, încălcând restricțiile militare și sanitare, forțau intrarea în Transilvania. Raportul din 10 noiembrie 1744 înfățișează situația celor cinci preoți neuniți din Porcești (Turnu Roșu) care, reveniți de curând din Țara Românească, unde și fuseseră consacrați în urmă cu trei ani, slujesc clandestin într-o capelă ridicată chiar de ei în pădure. Popularitatea lor este în creștere: până și satele din jur s-au pus sub ascultarea lor, refuzând să mai frecventeze slujbele oficiate de către preoții uniți¹³⁷.

Cu scopul de a potoli efectul nefast al mișcărilor anticatolice, s-a luat decizia de a interzice circulația preoților și călugărilor care nu dețineau pașaport militar. Decretul din 8 iunie 1746 prevedea ca monahii să rămână liniștiți în mănăstirile lor, iar acei preoți și călugări care, venind din Țara Românească, Moldova sau alte provincii turcești, au încălcat voitul legilor țării și au indus poporul în eroare, să fie pedepsiți¹³⁸.

Conscripțiile de la mijlocul secolului al XVIII-lea oferă imaginea unui univers confesional confuz, o lume amestecată, în care granița dintre unire și neunire nu este clar delimitată. Pentru mulți dintre preoții cu o condiție modestă, lipsiți de cultură teologică, ”unirea nu constituia o problemă dogmatică sau una de convingere doctrinară, ci o problemă de forme pur exterioare, care erau aceleași și în unire, și în neunire”¹³⁹. Atitudinea echivocă a unora din clericii făgărășeni e oglindită și în memoriul din 1749 pe care Ioan Oancea îl înmânează mitropolitului Nenadovici: ”Apoi au trimis emisari împărătești care au spus că cine e unit nu dă porție (...), preoții s-au jurat către comunitate că nu sunt, dar față de autorități au spus că sunt

---

¹³⁵ Referitor la contextul vizitelor sale canonice în Transilvania, vezi Ovidiu Ghitta, *Bishop Manuel Olsavszky and the Unrest in the Romanian Unite Church of Transylvania (the Fifth Decade of the 18th Century)*, în ”Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 11/II, 2007, p. 180-194.

¹³⁶ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 226.

¹³⁷ M. Săsăujan, *op. cit.*, p. 228-229.

¹³⁸ Laura Stanciu, *Sursele și semnificațiile discursului identitar unit și neunit în Transilvania anulului 1746*, în ”Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 11/II, 2007, p. 146.

¹³⁹ D. Dumitran, *op. cit.*, p. 113-114.

uniți pentru a nu plăti porția”¹⁴⁰. Factorul material este determinant în acest caz. Au existat însă și clerici fideli Unirii, pentru care momentul Visarion a devenit unul de referință, adesea invocat în scopul recunoașterii meritelor pe plan spiritual și implicit a dobândirii nobilității. În 1746 preotul unit Ioan Codrea din Drăguș, solicitând reconfirmarea statutului boieresc, invocă perseverența sa în Unire, în pofida neajunsurilor suferite în timpul ”persecuțiilor” din partea neuniților¹⁴¹.

De cele mai multe ori atitudinea oscilantă a clerului a fost determinată de intervențiile în forță ale noului vicar al eparhiei, Petru Pavel Aron. În readucerea la ascultare a comunităților răzvrătite a beneficiat și de sprijinul militar pus la dispoziția sa de către oficiali. Este explicabil, astfel, de ce la 1750, în pofida faptului că numai în Țara Făgărașului cel puțin 13 comune se declaraseră ortodoxe, în toată Transilvania erau înregistrați doar 30 de preoți neuniți¹⁴².

Reacții radicale față de uniație și ierarhia unită au venit și din partea mirenilor. Coordonăți de liderii antiunioniști își vor intensifica eforturile pentru reactivarea și recunoașterea unei ierarhii ortodoxe în Transilvania¹⁴³. O parte din delegațiile transilvănene sunt primite de episcopul sârb Partenie, vorbitor de limbă română, preferat de mitropolitul Nenadovici pentru scaunul unei eventuale episcopii ortodoxe în Ardeal. Cu acest prilej sunt sfințiți preoți ortodocși, ca de pildă popa Constantin din Veștem, alături de alți 20 de candidați¹⁴⁴. Starea de spirit și efervescența ce au cuprins îndeosebi comunitățile din sudul Transilvaniei, au determinat schimbarea viziunii oficiale în raport cu politica confesională din Ardeal. Chestiunea instituirii unui episcop exempt ortodox pentru românii neuniți transilvăneni a fost dezbătută și în cadrul conferințelor ministeriale. În cele din urmă s-a adoptat o soluție de compromis, fiind preferat episcopul de Buda, Dionisie Novacovici, aflat de mai mult timp în relații conflictuale cu mitropolitul Nenadovici. Numirea unui episcop exempt înlătura eventualele neajunsuri datorate ingerințelor mitropolitului sârb. Pe de altă parte, libertatea episcopului Dionisie era îngărdită prin măsuri restrictive impuse de oficiali, fapt ce explică lipsa de fermitate în deciziile adoptate.

În pofida rapoartelor alarmante trimise de autoritățile provinciale, numirea ierarhului ortodox a întârziat să fie pronunțată de împărăteasă. Între timp, Transilvania a fost cuprinsă de revolta religioasă a călugărului Sofronie. Printre cei mai de seamă colaboratori de-ai săi se afla și Ioanichie, călugăr ce a viețuit o perioadă la mănăstirea de la Veneția de Sus din Țara Făgărașului¹⁴⁵.

---

¹⁴⁰ Șt. Meteș, *Viața bisericească*, p. 23.

¹⁴¹ Greta Monica Miron, ”Apărător al credinței strămoșești” sau ”agitator sârb” ? Visarion Sarai în istoriografie, în ”Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 11/II, 2007, p. 134, nota 62.

¹⁴² S. Dragomir, *op. cit.*, II, p. 10.

¹⁴³ *Ibidem*, I, p. 249.

¹⁴⁴ *Ibidem*, II, p. 161.

¹⁴⁵ Pornind de la datele furnizate de conscripțiile secolului al XVIII-lea, dar și utilizarea unor surse inedite (izvoare cartografice, toponimice, arheologice), cercetarea trecutului mănăstiresc făgărășean a condus la identificarea până în prezent a 34 de așezăminte, distribuite în hotarul a 27 de localități. Vechimea lor rămâne în continuare un capitol deschis. Dacă așezămintele a căror datare precede limita cronologică a secolului al XVIII-lea sunt ctitorii ale elitei sociale făgărășene, lăcașurile ulterioare, al căror număr crește considerabil, sunt administrate cel mai adesea de către preoții supranumerari ai satelor, fiind edificate fără vreun acord prealabil al

Instalarea lui Dionisie ca episcop al românilor ortodocși transilvăneni a avut loc abia la 4 septembrie 1761, la Brașov, în prezența generalului Bucow. El a fost primit cu suspiciune de către brașoveni și făgărășeni care, în virtutea tradiției relațiilor cu Carlovițul, girau o mare încredere mitropolitului Nenadovici. Justificată sau nu, neîncrederea în ierarh a condus la apariția unor situații mai puțin obișnuite în sânul comunităților ortodoxe. Cei din Corbi, de pildă, l-au împiedicat pe preotul neunit rânduit de episcopul Dionisie Novacovici să mai slujească, privându-l de veniturile obișnuite. În locul său a fost așezat un preot hirotonit în Țara Românească care, prin prisma acestui fapt, a fost preferat de comunitatea neunită¹⁴⁶.

Încă din timpul disputelor religioase care au precedat revolta din 1761, liderii antiunioniști au încercat, în perspectiva numirii unui ierarh ortodox, să reactiveze în mod clandestin o organizare bisericească primară la nivel de protopopiate. Protopopii ortodocși își pierduseră însă prestigiul de odinioară: Biserica Unită a asimilat de la început structura decizională și organizatorică ortodoxă, fie ea cu sau fără credincioși. Înregimentarea, fie ea doar formală în rândul clerului unit, conferea sacerdotului un cadru legal indispensabil pentru recunoașterea privilegiilor sau pentru susținerea intereselor sale în relația cu autoritatea civilă. Creșterea prestigiului protopopilor uniți s-a datorat – în virtutea unei mai vechi tradiții –, și apelului pe care populația districtului, unită sau nu, o făcea la instanța de judecată a scaunelor protopopești în reglementarea pricinilor de natură morală sau canonic-bisericească. Statutul privilegiat, încununat în unele cazuri cu rangul nobiliar, a contribuit la consolidarea poziției dominante pe care protopopii uniți o dețineau în mediile sociale făgărășene.

Restaurată după 1744 de acțiunile energice ale vicarului Petru Pavel Aron, Unirea va câștiga teren în timpul ierarhilor Atanasie Rednic (1764-1772) și Grigorie Maior (1772-1782). Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, instituția protopopului unit e mai bine articulată din punct de vedere canonic jurisdicțional, dobândind o mai competentă organizare. Restrângerea considerabilă a numărului de protopopiate, cât și stabilirea unor locații de rezidență a protopopilor, ce a înlesnit supravegherea lor, sunt doar câteva din rezultatele eforturilor susținute depuse de ierarhii uniți în scopul disciplinării clerului. În 1767 Atanasie Rednic le cerea protopopilor săi ca în rapoartele întocmite să-și definească clar competențele jurisdicționale: satele și preoții din subordine, distanța dintre localități și căile de acces, limitele teritoriale ale protopopiatelor¹⁴⁷.

Cele două protopopiate unite din district își au sediile la Veneția de Jos și Făgăraș¹⁴⁸, fiind conduse de Constantin Ivanovici, respectiv Vasile Barani. Ambii

---

ierarhului unit. Situația se datorează în bună măsură atât crizei de autoritate la nivel ierarhic superior, cât și stării confesionale tensionate de la debutul celui de-al treilea deceniu al secolului al XVIII-lea (cf. A. Dagne, *Mănăstirile Țării Făgărașului (secolele XIV-XVIII)*, în vol. "720 de ani de istorie a Făgărașului", Alba Iulia, Editura Altip, 2011, p. 95-99.

¹⁴⁶ Greta Monica Miron, *Puterea exemplului. Preotul unit și enoriașii săi din dieceza de Făgăraș în secolul al XVIII-lea*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 6/II, 2002, p. 178, nota 78.

¹⁴⁷ D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 95-105.

¹⁴⁸ Între protopopii uniți ai Făgărașului sunt cunoscuți Ladislau Hatoș (1717?-1738), Vasile Barani (1738?-1769), Constantin Ioanovici (din 1769) și Gheorghe Petrașcu (până în 1786). După înființarea vicariatului unit al Făgărașului la 1786, funcția de vicar foraneu e deținută de Ioan Halmagyi (1786-1796) și Ioan Para (1796-1807) (cf. Constantin Băjenaru, *Aspecte ale*

protopopi au avut o contribuție însemnată la realizarea conscripției clerului unit făgărășean la 1767. Cei doi l-au însoțit pe episcop în cursul vizitei canonice pe care Atanasie Rednic a întreprins-o în Țara Făgărașului la cumpăna anilor 1768-1769¹⁴⁹. Cu acest prilej, țin evidențe separate pentru uzul personal și al protopopiatelor, care întregesc actul oficial al ierarhului¹⁵⁰.

Rapoartele întocmite de protopopi și episcop între anii 1767-1769 oglindesc situația din parohiile făgărășene. În pofida eforturilor depuse pentru îmbunătățirea condiției clerului unit, situația preoților este încă deficitară. Înzestrarea parohiilor cu proprietăți și terenuri eclesiastice este insuficientă: în tractul Veneției de Jos doar trei din cele 26 de parohii dețin intravilane, pe când în protopopiatul Făgărașului raportul era de unul la 25 de parohii¹⁵¹. În aceste condiții, salarizarea clerului unit prin oferirea unor sume compensatorii este tot mai des invocată de către ierarh ca măsură menită să suplinească lipsurile sacerdoților statornici în Unire¹⁵².

Militarizarea satelor de graniță a accentuat starea precară a clerului, supus acum abuzurilor oficialilor militari. Plângerile preoților referitoare la confiscarea unor proprietăți moștenite sau zălogite sunt frecvente: "(...) iarăși din datoria mea protopopească – scrie protopopul Vasile episcopului Atanasie Rednic –, am fost înștiințat pe Măria ta domnule despre supărările și nevoile preoților, care le vin din luarea fundușurilor și moșiilor lor de tisturile militărești; și Măria ta, precum înțeleg, socotește cum că ar fi acele fundușuri sau moșii bisericești sau statornice popești, dară toate sunt ale lor moșii de la părinți sau de dânșii zălogite de la mireni"¹⁵³. Cu un alt prilej, același protopop scrie episcopului unit: "Despre supărările sau nevoile noastre, ale preoților din eparhia Făgărașului, ce-ar fi avut preoții sau ar avea pentru biserica sau zestrea lor, Măria ta vei ști că noi, preoții din Țara Oltului n-avem, nici trăim în moșii bisericești, ci într-ale noastre părintești; nice n-au exfidăluit hotare dinlăunt[r]u sau de afară în Țara Oltului, când a fost porunca să ni se dea. Dar descălecând pe noi tabăra nouă, prin satele oștești, tisturile militărești cu sila au luat din moșiile preoților noștri uniți de-au datu-le la militari și au rămas unii din noi de mai n-au cu ce trăi"¹⁵⁴.

Condițiile dificile sunt relatate și de protopopul Veneției de Jos, Constantin Ivanovici: "Moșiile preoților le-au luat de le-au împărțit la cătane, mai n-au cu ce-și chivernisi viața, zic că le caută să se pustiască, tisturile îi foarte necinstesc, mai slab ca pe o cătană, care cu vitele lor le mână în slujbă, o mare necuviință au venit pe cinul preoțesc, mai ales aici în partea locului nostru, de mare jale, și-i și pe biserici, care în cuprindere descris nu se poate înștiința acum"¹⁵⁵. La 18 octombrie 1767 protopopul Constantin întocmește un raport detaliat care înfățișează cazurile concrete

---

vieții bisericești a românilor din Făgăraș în secolul al XVIII-lea, în vol. "720 de ani de istorie a Făgărașului", Alba Iulia, Editura Altip, 2011, p. 114.

¹⁴⁹ Zenovie Păclișanu, *Vechi vizitațiuni canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea*, în "Cultura Creștină", nr. 1-2, 1919, p. 22-99.

¹⁵⁰ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 168-182.

¹⁵¹ D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 20.

¹⁵² *Ibidem*, p. 13.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 82 (cf. raportului întocmit la 12 iulie 1767 de protopopul Vasile Barani).

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 55 (cf. raportului întocmit la 27 aprilie 1767 de protopopul Vasile Barani).

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 107 (cf. raportului întocmit la 5 august 1767 de protopopul Vasile Barani).

din fiecare parohie, arătând plângerile clerului său, datorate răpirilor de moșii ori persecuțiilor suferite¹⁵⁶.

Condițiile dificile au determinat o parte a locuitorilor din district, deopotrivă laici și clerici, să emigreze în Muntenia. Cei doi preoți slujitori din Ohaba ”*au trecut cu tot în țară cu odăjdii cu tot*”¹⁵⁷. În locul lor au fost instalați preoți transilvăneni aduși în sat de noii grăniceri înregimentați¹⁵⁸. Un preot din Șinca fugise peste munți înainte de 1768¹⁵⁹, iar preotul Velciu de la Lisa a plecat ”*cu toată casa sa*”¹⁶⁰. La 16 octombrie 1772, consistoriul grăniceresc cerea să fie conferit judecății forului ecleziastic preotul Ioan din Lisa, ”*blagoslovit*” de către episcopul Petru Pavel Aron. Prins în timp ce încerca să treacă în Valahia împreună cu cei doi fii ai săi, a fost arestat și anchetat de autoritățile militare¹⁶¹. Fiul cel mare al popii Ioan din Netot, foarte înstărit, era plecat în Valahia cu oile, unde se pare că avea de gând să rămână¹⁶². Preotul Toma din Racovița, hirotonit în Moldova, era ”*călăuză*”¹⁶³.

Amploarea fenomenului l-a determinat pe episcopul Atanasie Rednic să ceară lămuriri de la cei doi protopopi făgărășeni. În raportul din 20 august 1767, Constantin Ivanovici scrie: ”*Pentru fuga oamenilor la țară, destui s-au dus și poate că se vor mai duce. Pricina înțeleg că e aceasta: că iobagii, pentru slujbele domnilor, pe unii i-au scos din case și le-au cuprins cătanele moșia și casele și domnii nu le-au dat case și moșii ca să se poată hrăni; de prin satele cătânești se duc că tisturile îi prea mână la slujbe la casele lor, nici 3-4 zile nu pot șede a să-ș[i] lucre, ce rămân la mare lipsă și scădere. Iar pentru rândul credinței Sfintei Uniri nu se duce nimenea ... Iar ca să putem câștiga atestație de la tisturi pentru fuga oamenilor, nicidecum nu ne e cu puțință*”¹⁶⁴. La rândul său, Vasile Barani arată cauzele exodului: ”*(...) iară despre cei ce trec la Țară din Țara Oltului, vei știi Măria ta că militarii*

---

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 209-214. Preotului Ioan Vișoiu i-a fost răpită moșia părintească, precum și un teren al mănăstirii ce a avut-o sub munte, la care sădise pomet frumos. Fetele preotului Ionașc din Iași au fost arestate și molestate în mai multe rânduri din porunca căpitanului Hont din Ludișor. Depunând plângere, a avut mai mult de suferit, căci acum autoritățile militare caută să-l pustiască. Cere să aibă pace și ”*în casa sa să nu poruncească mai mult decât episcopul, fiind față preoțească*”. Popa Iane din Recea se plânge de faptul că fiul său, cu toate că locuiește împreună cu el pe moșie ereditară, este mânat la slujbă împreună cu tot satul. Se roagă ”*să aibă pace cum sunt și la alte religii fețele preoțești*”. Moșia bisericească din Vad, donată de ctitorii bisericii, anume Borcea Călin și Ioan, spre a fi de folos preoților slujitori, a fost răpită de grăniceri. Neajunsurile celor doi preoți slujitori Iacov și Sin nu se sfârșesc aici: arestați sub falsă acuză că ar fi furat făclia din altar, sunt trimiși între străji la judecata proto-popului. În Bucium, popa Iacov Dobrin a fost deposedat de moșia părintească. Popa Ioan Streza din Copăcel se jeluiește că, fiindu-i moșia răpită și împărțită la cătane, este constrâns să trăiască în lipsuri de pe ”*soartea*” unuia din cei trei fii ai săi grăniceri. Preoții slujitori din Săsciori se jeluiesc că ”*îi mână tistul la toate slujbele cătânești, nimic scutiță n-au afară de cap, și pentru multele slujbe nu-și pot purta slujba lor cea bisericească*”.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 109.

¹⁵⁸ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 178, nota 99.

¹⁵⁹ Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 94.

¹⁶⁰ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 176, nota 58.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 176, nota 57.

¹⁶² *Ibidem*, p. 178, nota 93; Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 99.

¹⁶³ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 182.

¹⁶⁴ D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 109.

adevărat nu fug pentru unirea, ci pentru că n-au aici cu ce trăi, fiind siliți la multe slujbe ale tisturilor lor, într-atâta cât la casele lor rămân de tot colduși. Și nu fug numai cei uniți, ci cu mult mai mulți militari schismatici și [i]obagi schismatici fără arme, nimeni silindu-i cândva să se unească”¹⁶⁵.

Rapoartele forurilor ecleziastice din cea de-a doua jumătate a secolului consemnează și unele cazuri de indisciplină a clerului. Cu toate că sunt suspendați din oficiul sacerdotal sau nu obținuseră în prealabil confirmarea vreunui episcop unit, unii preoți continuă să săvârșească tainele fără nici o opreliște. Este cazul preotului Stanciu din Sărata¹⁶⁶ sau al unui sacerdot din Arpașu de Jos, asupra căruia plana chiar suspiciunea că ar fi fost vreodată consacrat¹⁶⁷. Preotul Ioan din Viștea, deși depusese doar de puțin timp profesiunea de credință la Blaj, administra toate sacramentele, în pofida faptului că nu i s-a permis încă să slujească¹⁶⁸. Un preot din Copăcel, consacrat în Valahia și bănuț de schismă, funcționa doar cu știrea protopopului¹⁶⁹. Complicitatea protopopului e vădită și în cazul celor doi sacerdoți din Ileni, tată și fiu: în pofida bunului nume pe care-l avea tatăl, fiul, hirotonit în Valahia, era recunoscut ca unit doar de către protopop, fără știrea episcopului. Mai mult, fiul era suspectat de către grăniceri ca fiind ”schismatic”¹⁷⁰. Doar călugărul Isaia, dintre preoții slujitori de la Lisa, îndeplinea cu strictețe prevederile canonice. Ceilalți doi, Moise și Ioanichie, oameni puțin onești, erau tolerați de protopop pentru că îi înzes-traseră două dintre fete¹⁷¹.

Unii dintre clerici au o atitudine recalcitrantă față de ierarhie, refuzând să se supună sau să plătească contribuțiile aferente. Popa Ionașc din Săvăstreni s-a ridicat cu vorbe de ocară asupra protopopului unit care se înfățișase personal să încaseze restanțele dăjdiilor vlădicești¹⁷². Popa Gheorghe din Turda, venit în Deșani cu tisturile cătănești, ”cu potență silnicește slujește în sat Deșani și pe preotul cel așezat l-a dat în lături, când îi e voia îl lasă să slujească, când nu, nu se atinge; acum acel preot a sărăcit și dăjdiile nu le pot scoate, că n-are de unde să le dea, că venitul de la popor tot popa Gheorghe îl cuprinde, și cestuilalt îi dă ca unui grămătic. Popii Gheorghe i-a dat domnul Obârștenu și moșie la sat, și fondația mănăstirii Deșanilor; când se fac poame, ia destule, și fân 5-6 care, iar celălalt preot nimic”¹⁷³.

În fapt, plângerile protopopilor sunt îndreptate și împotriva oficialilor militari care, implicându-se în afacerile bisericești, își depășesc competențele, încalcând sistematic autoritatea protopopului și a ierarhului unit. Aflat în localitatea Vad, protopopul Constantin a interzis celebrarea unei cununii care nu întrunea prevederile canonice – cei doi ”nefiind mai dinainte cu cele ce se cade cercați și gătiți, tocma[i] fata fugise de la părinți fără voia lor să se ducă” –, fapt ce a determinat arestarea preoților, ”că Măria ta (episcopul-n.m.) și protopopul nu poruncește în satele cât ține

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 110.

¹⁶⁶ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 177, nota 64.

¹⁶⁷ *Ibidem*, nota 65.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 178, nota 83.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 181, nota 104.

¹⁷⁰ *Ibidem*, nota 106.

¹⁷¹ Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 97.

¹⁷² D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 109 (cf. raportului întocmit la 20 august 1767 de protopopul Constantin Ivanovici).

¹⁷³ *Ibidem*.

domnul căpitan”¹⁷⁴. Imunitățile și privilegiile clerului sunt încălcate și prin impozitarea proprietăților ecleziastice, nesocotindu-se astfel prevederile legate de scutirile acor-date sacerdoților uniți. În Vad, unul dintre preoți locuiește pe o sesie parohială, căci ”*fundușul său de moșie a ars casa, îl pune la porție trei zloți, care bani îi caută să-i dea preotul, că spune preotul că așa zice domnul hotnogiul că în satul acela, la biserică și la popor vlădica nu poruncește, nici protopopul, că domnia sa e vlădică și protopop în satul său*”¹⁷⁵. Cei doi preoți din Ohaba, veniți din Transilvania împreună cu fiii lor, grăniceri, reclamă la rândul lor ingerințele comandantului militar care ”(...) *la rânduiala bisericii zic că se [a]mestecă domnul zicându-le și lor că nu poruncește vlădica și protopopul în satele domni[e]i sale*”¹⁷⁶. Preoții sunt nevoiți să suporte multele umilințe și mizerii din partea grănicerilor care adoptă față de aceștia un comportament necuviincios: ”(...) *au luat obicei duminicile și sărbătorile când vin cătanele la biserică, căprari și alte cătane obrăznicind intră în altar în vremea slujbei și nu cutează preoții să le zică nimic, că ei părăsc la tist (...) că foarte slabă cinste dau cătanele și căprarii preoților, ba încă pizmă au pus asupra lor, cât ar vrea să-i pustiască*”¹⁷⁷.

Au existat desigur și atitudini radicale vis-a-vis de autoritatea ierarhului unit. Câteva dintre cazuri sunt pomenite de episcopul Atanasie Rednic cu prilejul vizitei canonice pe care o întreprinde în satele făgărășene. Disfuncțiile provin cel mai adesea din rândul comunităților ”*schismatice*” sau a celor care cochetau cu ortodoxia. În special în părțile Brașovului preoții și credincioșii refuză să se prezinte în fața episcopului, dată fiind influența exercitată de Biserica din Șchei¹⁷⁸. La Țânțari (azi Dumbrăvița), credincioșii au refuzat să arate episcopului cărțile bisericii scrise contra Unirii și a papei de la Roma. Ei invocă ascultarea de brașovenii de care atârnavă: dacă vor trece la unire brașovenii, atunci vor trece și ei¹⁷⁹. Cazurile sunt frecvente și în Țara Oltului. În Râușor, cercetat la 12 ianuarie, oamenii au părăsit satul peste noapte ca să nu fie nevoiți să meargă la biserică să-l asculte pe vlădică¹⁸⁰. Preotul, hirotonit în Muntenia, nu explică credincioșilor catehismul unit, invocând teama cu privire la o eventuală revoltă a comunității¹⁸¹. Ierarhul este rău primit și în Breaza, unde comunitatea era călăuzită de preotul Bucur, consacrat în Valahia. În acest caz Atanasie Rednic menționează în protocolul său că intrând în biserică ”*nici lumină nu i s-a dat*”¹⁸². În Cârțișoara nu existau nici uniți, nici biserică unită, iar în Ucea de Jos doar cinci preoți neuniți. Preoții din Ucea de Sus au încălcat dispoziția din 1729, care interzicea comuniunea sacramentală cu necatolicii, liturghisind cu un preot neunit, fapt pentru care sunt pedepsiți de protopopul Vasile cu 12 florini¹⁸³.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 211 (cf. raportului întocmit la 18 octombrie 1767 de protopopul C. Ivanovici).

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 210.

¹⁷⁶ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 178, nota 99.

¹⁷⁷ D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 211.

¹⁷⁸ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 182. Au existat și cazuri în care comunitățile au refuzat să se înregistreze cu prilejul militarizării satelor de graniță, precum locuitorii Tohanului sau comunitatea ortodoxă din Șinca.

¹⁷⁹ Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 94.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 96.

¹⁸¹ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 179, nota 86.

¹⁸² Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 97.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 97-98.

În Țara Făgărașului, episcopul Atanasie a cercetat, alături de protopopii săi, 43 de parohii. Cu acest prilej s-a urmărit cu precădere modul în care sacerdoții își conștientizau misiunea și își îndeplineau îndatoririle pastorale: ținerea de protocele, susținerea școlilor confesionale, cunoașterea prevederilor canonice și a doctrinei catolice, catehizarea credincioșilor potrivit normelor doctrinare impuse de catehismul *Învățătură creștinească* tipărit la Blaj în 1763.

Acuzațiile grave de indisciplină aduse de oficiali preoților, fie ei înregistrați și numai formal în cadrul Bisericii Unite, au constrâns ierarhia greco-catolică să-și reevalueze poziția față de clerul subordonat. Au fost adoptate măsuri ferme și o stric-tă supraveghere a acestora. Acest proces trebuie coroborat cadrului mai amplu al ideilor colportate de Contrareforma catolică, care acorda o importanță capitală faptelor bune în iconomia mântuirii. Documentele oficiale reflectă efortul constant în con-turarea unei imagini ideale a clerului. Sunt condamnate practici precum beția, bătaia, bigamia, punându-se accent pe un comportament social exemplar, caracter moral impecabil sau sobrietatea ținutei¹⁸⁴. Potrivit Pravilei, era interzisă cea de-a doua sau a treia căsătorie a preotului. Conform conscripției din 1733, 10,3% dintre preoții transilvăneni, deopotrivă uniți și ortodocși, erau bigami¹⁸⁵. La 12 iulie 1767, protopopul Vasile de Făgăraș îi cere sfatul episcopului Atanasie Rednic în chestiunea unor preoți bigami din eparhia sa: ”*Popa Șandru, cinstitul juratul meu de la Scorei, fiind în cinste n-a priceput, s-a alăturat dobitoacelor și s-a asemănat lor; de curând, Măria ta, s-a însurat, a luat o văduvă din numitul sat; acum, după păcat, s-a deșteptat și plânge cu amar. Ce popă l-a cununat nu știu, n-am cerc[et]at, vrând mai întâi de la Măria ta a avea poruncă despre dânsul, ce voi face mai deplin ? L-am oprit adevărat despre toată slujba bisericască. Mai este și alt preot, Vasile de la Voila, care s-a însurat mai dinainte a do[u]a oară; și l-am judecat cu soborul să-și lepede boreasa și să cadă la mila arhierescă și n-a vrut și o ține cu puterea, zicând cum că el îi nemeș, el nu mai slujește nimica popește; cel de la Scorei încă-i boier sau nemeș, ba acum de nimic tocmai*”¹⁸⁶. Deplângând faptul că s-a recăsătorit într-un moment de euforie, preotul Șandru a fost iertat, dovadă că reappare ca jurat al Sinodului la 1769¹⁸⁷. Preotul Vasile din Voila a ales să trăiască în continuare cu soția ilegală¹⁸⁸. După 1764, tentația preoților de a se recăsători a fost amendată și de oficialii militari: preotul bigam Simion din Porumbacu de Sus a fost silit de locotenentul locului să-și taie barba și să părăsească parohia¹⁸⁹.

Și în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea candidații la preoție continuă să fie hirotoniți în afara Transilvaniei, în pofida măsurilor restrictive adop-tate de autorități. Din cei peste 1.593 de clerici uniți înregistrați în Transilvania la 1767, doar 512 au fost consacrați în dieceză. Unii fuseseră hirotoniți de episcopii uniți de Oradea sau Muncaci (147), însă cea mai mare parte de ierarhii ortodocși din Valahia și Moldova¹⁹⁰.

---

¹⁸⁴ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 168.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 169-170.

¹⁸⁶ D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 82.

¹⁸⁷ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 170.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (editori), *op. cit.*, p. 17.

Dintre cei 48 de clerici înregistrați în tractul unit al Făgărașului la 1767, mai puțin de o treime fuseseră consacrați de ierarhi uniți: șapte la Oradea și alți șapte de către Petru Pavel Aron. Pentru cei hirotoniți de către episcopi ortodocși, situația se prezintă astfel: 19 la București, cinci la Râmnic, doi la Buzău, unul în ”țara turcească”, unul la Arad și unul în Moldova. În patru dintre cazuri sunt consemnați și ierarhii la care candidații s-au adresat în perspectiva hirotoniei: Neofit, Clement, Filaret și Dionisie. Protopopul Vasile Barani fusese hirotonit la Râmnic¹⁹¹. În cazul protopopiatului de Veneția, la doi dintre clerici nu li se pomenește locul hirotoniei. Dintre cei 38 de clerici rămași, doar nouă au fost consacrați de episcopi uniți: șase de către episcopul Inochentie, doi la Oradea și unul de Atanasie Anghel, constituind un procent de 23% din numărul preoților. Ceilalți sunt repartizați astfel: București – 20, Moldova – 3, Buzău – 2, Râmnic – 1; Varlaam – 1; episcopul sârb Nicanor în vizită la Brașov – 1. În cazul protopopului Constantin Ivanovici este consemnat ierarhul Neofit¹⁹².

Consacrarea în afara Principatului presupunea o serie de riscuri pe care candidații la hirotonie și le asumau. La 8 mai 1767, protopopul Vasile Barani îi scrie episcopului Atanasie Rednic în cazul preotului Stănilă din Viștea de Jos și a fiului acestuia: ”Pentru feciorul popii Stănilă de la Viștea de Jos, ostenind noi pe la locuri cuvioase, isprăvisem de dobândiie slobozenie de la arme, ca să se facă de la Măria ta preot; dar tatăl lui, popa Stănilă, ca un schismatic sau fățarnic unit, precum și feciorul său, că l-a trimis în țara rumânească de-a venit de-acolo preoțit; venind, l-au trimis tisturile militărești la mai-marele lor prins. Pe unde umblând tatăl lui, numitul popă cu minte, a venit aici la Măria ta domnule, trimis să-i dai blagoslovenie, să poată fi preot, fățarnicul. Foarte bine s-a milostivit Preainălțata Chesaro-Crăiasa noastră a porunci ca unii ca aceștia nicidecum să nu se mai primească. Eu astăzi am trimis poruncă la Viștea de Jos să fie oprit și tată-său, popa Stănilă, de toată slujba preoțească, până când vei porunci Măria ta ce va fi pentru dânșii, precum și aștept”¹⁹³.

În cea de-a doua jumătate a secolului se constată o scădere semnificativă a numărului preoților uniți. Cauzele prezentate de protopopi în rapoartele întocmite sunt multiple: lipsa candidaților datorată condițiilor restrictive impuse în perspectiva hirotoniei, refuzul clericilor de a-și scoate păucenie unită, privarea de calitate sacerdotală a preoților recăsătoriți, înlăturarea preoților supranumerari sau înmulțirea cazurilor de emigrare a unor clerici în Țara Românească, datorate atât prestațiilor împovărătoare impuse preoților grăniceri, cât și abuzurilor oficialilor militari ce au constat în deposedarea clericilor de terenurile zălogite sau ereditare. La 12 iulie 1767, protopopul Vasile Barani își exprima îngrijorarea cu privire la această chestiune: ”Cunoscându-mi datoria mea protopopească, după porunca Mări[e]i tale domnule într-adins dând înainte, dar măcar fiind lipsă de preoți, însă nici un candidat la

---

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 170-172.

¹⁹² *Ibidem*, p. 188-191.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 57. Conform mărturiei protopopului, preotul Stănilă era foarte bătrân și pe deasupra orb. Era astfel nevoie ca până la numirea unui nou preot să se instituie un coajutor. Protopopul a dorit să-l consacre pe fiul preotului Stănilă, care a ales însă Țara Românească (cf. Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 178, nota 81).

*sfințele cinuri preoțești a se rezolva, în eparhia mea nu s-a aflat*¹⁹⁴. O lună mai târziu, la 28 august, protopopul dezvăluie o parte din cauzele care au condus la împuținarea numărului de preoți: *”(...) fiindcă aici în eparhia mea, de când s-au așezat pe sate cătanele cu tisturile, rânduilele bisericesti din slujbe și din așezământurile feșelor bisericesti s-au schimbat sau mișcat, că preoții cei rânduieți pe la locurile lor, după așezământul Comisiei directive, unde a fost lipsă de la un sat la altul acum nu-i lasă să slujească, dacă e numai unul în sat, acela să slujească. Slujitorii bisericesti sunt mai toți cătane, de nimic scutiță n-au, că nici [nu]-i lasă să-și păzească slujba lor, ci-i mână în slujba cătănească și preoții n-au cu cine să țină Sfânta liturghie (...), încă a mai scăzut numărul preoților din eparhia mea cu opt preoți de sobor, unii murind, alții fugind, alții stricându-se cu însuratul. Altul, popa Rad Romă de la Ucea de Jos, acum s-a dovedit că n-a vrut să-și scoată păucenie unită. Diacii pe unde aveam biserici și este foarte lipsă de preot mare, la preoție nu vor să se lege, zicând că prea mult zăbovesc la Blaj, de rămân acasă de traistă. (...) sunt sate în eparhia mea a Făgărașului în care acum n-avem nici beserică, nici popă, nici poporani uniți și eu până acum, după numărul rânduit de la înălțata Comisie, rânduiam de la alte sate unde era[u] adică preoți supernumerari la alte sate și se scutea, măcar că acum adică preoți supernumerari nu sunt, fără doi din Scorei și unul în Porumbacul de Jos și diaci deplin prin toate satele, iar de prin alte sate, și unii nu fac nici o slujbă cât este anul pentru scutița lor*¹⁹⁵.

Procentul preoților neuniți din district este greu de stabilit, având în vedere erorile voite ale conscripțiilor din 1733 și 1750. Conscrierea cerută de autoritățile vieneze și efectuată prin organele statului la 1760-1761, oferă un număr de 107 preoți uniți cu 472 familii și 145 preoți ortodocși cu 534 familii¹⁹⁶. Următoarea statistică a clerului și credincioșilor ortodocși din Transilvania o avem abia la debutul secolului al XIX-lea, oferită de conscripția din 1805, efectuată la cererea ierarhilor ortodocși din Sibiu. Conform acesteia, în districtul Făgărașului existau 78 preoți ortodocși cu 6.165 capi de familie¹⁹⁷.

Militarizarea satelor de graniță făgărășene (1764) și Edictul de toleranță religioasă din 1781 sunt evenimente ce au determinat plusuri de o parte și de alta a clerului de cele două confesiuni, unită și neunită. După 1761 asistăm la o îmbunătățire a condiției Bisericii Unite, dovadă cele 13 comune făgărășene militarizate care se declară în unanimitate greco-catolice la 1764. După momentul 1781 se constată afirmarea mai hotărâtă a opțiunii pentru ortodoxie a preoților. În opinia istoricului Daniel Dumitran, trecerile la ortodoxie sunt mai degrabă expresia unui fenomen de contagiune: era condamnată cu predilecție atitudinea preoților uniți, acuzați de trecere la ”papistășie”, fiind reafirmate idei mai vechi, prezente cu prilejul mișcărilor antiunioniste din 1729¹⁹⁸. În numeroase cazuri, asistența religioasă a preoților uniți a fost refuzată, apelându-se la serviciile unor preoți neuniți, adesea instigatori la ”apos-

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 82.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 107-110.

¹⁹⁶ Șt. Meteș, *Drăguș - un sat din Țara Oltului*, I. *Trecutul Țării Oltului*, București, 1945, p. 16.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ D. Dumitran, *Uniți și ortodocși la sfârșitul secolului XVIII. Observații despre consecințele toleranței iosefine*, în ”*Annales Universitatis Apulensis*”, Series Historica, 11/II, 2007, p. 129-134.

tazie”¹⁹⁹. Raportul generalului maior Johann Cristiani von Rall din 7 iulie 1782 prevedea sancționarea exemplară a ”agitatorilor dovedii” prin măsuri ce vizau lipsirea preoților și a slujitorilor bisericești care părăsiseră Unirea de demnitatea sacerdotală sau funcția deținută. Este citat cazul preotului Matei Grecu din Copăcel, un model al imaginii sacerdotului ”apostat”: ”Deoarece acest preot era numai capelan, deci avea mai puține venituri, s-a silit în tot felul să-și atragă deplin venitul și întreținerea celor doi preoți prin atragerea acelor grăniceri și de aceea s-a purtat astfel față de biserica pe care el o părăsise, căutând s-o micșoreze în speranța să ajungă preot al neuniților. El are moravuri dure, maniere încăpățânate, apoi nu e vrednic în nicio privință de starea preoțească, nici de cea unită, nici de cea neunită. Ar servi de oglindă pentru mai multe asemenea rele ale tuturor preoților, dacă ar fi declarat că a pierdut privilegiile stării preoțești pentru totdeauna (fie că se mărturisește pentru unire sau neunire) și în loc de aceasta ar fi ținut după tăierea bărbii în serviciu”²⁰⁰.

Astfel de tensiuni sunt relatate și de urbariul din 1788: ”Biserica din Ileni a fost la început neunită – acum e unită, așezată în mijlocul satului (...). Preoți sunt doi uniți: Iuon Cornea și Samoilă Barb, acesta slujește acum, și un preot neunit Gheorghe Cornea. Acești preoți sunt și boieri, și stau pe moșiile lor proprii boierești. Credincioșii, încă din timpul publicării patentelor de toleranță religioasă a Maiestății Sale, au părăsit în mare număr biserica unită, îmbrățișând cea neunită. Aceștia pretind pentru ei înșiși biserica, care acum e în folosința uniților, lucru ce s-a adus la cunoștința oficialilor grănicerilor, fiindcă grănicerii mai ales aparțin acestei biserici. Pentru primirea bisericii și câștigarea credincioșilor, neuniții întrebuințează mijloace aspre de constrângere și oprire într-atât încât mulți dintre iobagi, ba și grăniceri, înspăimântându-se, se folosesc astăzi pe ascuns de preotul neunit și de cele sfinte ale bisericii neunite, neputând să se servească pe față de cele sfinte ale bisericii unite. Din cauza aceasta a fost nevoie să se facă o înțelegere cu preotul neunit, ca înmormântările și alte acte religioase ce se obișnuiesc să nu se mai slujească decât de preotul neunit, păstrându-și în întregime acest drept, care și odinioară fusese al preoților uniți. Între cele două biserici nici astăzi nu s-a ajuns la o împăcare, ivindu-se când dintr-o parte, când din altă, neînțelegeri și amenințări îndrăznețe. Foarte rar ajung preoții uniți să încaseze ceva din taxele stolare, profitând de acestea aproape numai preotul bisericii neunite, sub diferite titluri și mai ales cu ocazia sărbătorilor. Veniturile popilor neuniți, ce le încasează din taxele stolare, nu se pot cunoaște precis, fiindcă acestea depind – după spusa martorilor – de dărnicia și aprecierea credincioșilor și a donatorilor”²⁰¹.

Opțiunea pentru ortodoxie a unei părți însemnate a clerului și a credincioșilor după 1781 a determinat adoptarea de către autorități a unor măsuri cu caracter restrictiv: în perspectiva părăsirii Unirii, preoții erau constrânși să urmeze cursul catehetic la Blaj, iar mireni să asiste la instrucțiunea obișnuită de șase săptămâni²⁰².

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 133.

²⁰⁰ Dumitru Stăniloae, *Din urmările Edictului de toleranță în ținutul Făgărașului*, în vol. ”Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani”, București, 1943, p. 833. Revolta izbucnise în localitate în Duminica Rusaliilor (26 mai), când o parte a comunității, la îndemnul ”invalidului greu” David Grecu, refuzase să participe la serviciul divin.

²⁰¹ Șt. Meteș, *Situația economică*, p. XXIII-XXIV.

²⁰² P. Brusanowski, *op. cit.*, p. 143-147. La rândul lor, vicarii ortodocși sunt constrânși să transmită protopopilor din subordine ordinele guberniale: ”(...) ca nicidecum de la catolie sau

Primul episcop sârb numit pentru credincioșii neuniți din Ardeal a fost Dionisie Novacovici (1761-1767). Îl urmează Sofronie Chirilovici (1770-1774), Ghedeon Nichitici (1784-1788) și Gherasim Adamovici (1789-1796). După moartea acestuia, scaunul Episcopiei ortodoxe a rămas vacant timp de 14 ani, problemele administrative fiind coordonate de către vicari. Abia în 1810 a fost ales primul episcop ortodox român, Vasile Moga, după o perioadă de 110 ani. În pofida nenumăratelor restricții impuse de autorități, în această perioadă Biserica Ortodoxă transilvăneană s-a reorganizat instituțional²⁰³. În 1788 episcopul Ghedeon Nichitici efectuează o vizită canonică în districtul Făgărașului, urmărind modul în care preoții își îndeplinesc atribuțiile pastorale și administrative²⁰⁴. Cu acest prilej, protopopul Bucur Popovici de Făgăraș *”au adus amândouă protocoalele – de circulare și de botez – și s-au aflat bune”*²⁰⁵. Protopopul Bucur, *”sin ieromonah Ștefan”*, este pomenit încă din 1772, cu prilejul unui *”consistorium”* întrunit în casa jupânului Enache I. Arpași, unul dintre liderii mișcării antiuniatiste din Făgăraș, la 1761. În acest cadru s-a discutat cererea meșterului Ioan Petrașcu²⁰⁶ de numire a fiului său, Gheorghe, preot ortodox în zona Clujului, ca paroh co-slujitor la Făgăraș. Lipsa unui edificiu de cult ortodox a întârziat adoptarea unei decizii favorabile²⁰⁷, determinând pe cei doi, tată și fiu, să treacă la uniți. După 1783 revin în Biserica Ortodoxă, dobândind slobozenie de la vlădicul Dionisie Novacovici. La 24 august 1783, preotul Gheorghe se obligă față de protopopul Bucur, *”neguțători și curatorii și orășeni din cinstitele țehuri și alții de obște”*, să le fie preot ortodox: *”Eu, [s]au de față, [s]au de dos voi fi cu toată dreptatea. Așjderea să nu fiu slobod a mă duce din oraș fără știrea protopopului locului, nici protopopul locului, mergând în vreo treabă, să nu pregete a mă înștiința. Partea*

---

de la unie să nu se primească nimeni până nu vor împlini cele șase săptămâni la examen și călugării sau preoții care îi vor învăța examenul să aibă diurna lor pe zi de un zlot. Protopopi, fără zăbavă să faceți știre la toți (10 decembrie 1782, Ioan Popovici, Vicar neuniților)”. La 20 iulie 1783 interdicția este reluată: *”(...) cel care a fost odată unit să nu cuteze preoții neuniți nimic a le sluji, până nu vor face cele șase săptămâni de examen. Vă poruncim preoților să nu faceți peste înaltele ordinații, că vă veți lipsi de preoție”*. În pofida numeroaselor nemulțumiri, aceste condiții au fost menținute în Transilvania până în 1848, când Biserica Ortodoxă a obținut statutul de confesiune receptă. Începând cu 1785, se înlăturaseră însă abuzurile în privința plății preotului catehet, așa cum arată circulara episcopului Ghedeon Nichitici, dată din Sibiu la 13 decembrie 1786: *”Crăiescul guvern, în rescriptul său din 30 decembrie anul trecut, ne-a arătat cum că Preasfințita mărire, prin decretul său din 23 noiembrie anul trecut, au poruncit ca de acum înainte preoții cei uniți pentru facerea examenului de șase săptămâni numai atunci să aibă plata orânduită, când ar voi a face întreg satul sau vreo câțiva oameni laolaltă, când ar face vreun examen și l-ar chema ei la satul lor; altminterea, unul singur să facă la preotul locului fără nicio plată, care preainaltă rânduială se și înștiințează”*.

²⁰³ Demnitatea de protopop ortodox al Făgărașului e deținută în decursul acestui secol de Constantin Ioanovici (1748-1760), Bucur Fogoroși (1772-1781), Bucur Popovici (1781-1790) și Gheorghe Petrașcu (1790-1800) (cf. C-tin Băjenaru, *op. cit.*, p.114).

²⁰⁴ Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 22.

²⁰⁵ Șt. Meteș, *Viața bisericească*, p. 68.

²⁰⁶ Renumit tăbăcar, deține funcția de țehimeșter în mai multe rânduri: 1749, 1759, 1766, dobândind o poziție influentă în rândul făgărașenilor. Alături de Ioan Arpași, este unul dintre fruntașii mișcării ortodoxe la Făgăraș (V. Literat, *op. cit.*, p. 161, nota 37).

²⁰⁷ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 65.

dascălului să nu se închidă a nu i se da. Așijderea pe cinstiții orășeni mă voi sili a le da (...) și cu toată silința, după hărnicia lor, nu o voi împiedica. Altfel să fii lipsit de toată preoția”²⁰⁸. În 1790 îi urmează în funcție protopopului Bucur. ”Om prea bun și osârdios la slujba bisericii”, protopopul Gheorghe contribuie la edificarea bisericii ortodoxe din Făgăraș, finanțând el însuși pictarea altarului. Moare la 1800, la vârsta de 65 de ani, după ce s-a călugărit sub numele de Gherasim ieromonah²⁰⁹.

Depunerea voturilor monahale de către sacerdoții văduvi sau de către cei care se aflau înspre amurgul vieții a constituit o practică obișnuită în spațiul făgărășean, ce este atestată documentar încă din primele decenii ale secolului al XVII-lea²¹⁰.

Interdicțiile privitoare la viețuirea monahală în cea de a doua parte a secolului al XVIII-lea au determinat o seamă de călugări să revină în obștea sătească din care proveneau și cu care nu au încetat să interacționeze. Este elocvent cazul călugărului Isaia de la Lisa care, potrivit conscripției de la 1769, își îndeplinea cu conștiințiozitate misiunea de paroh al satului, spre deosebire de ceilalți doi clerici, Moise și Ioanichie²¹¹. Biserica *Sfântul Teodor Tiron* din Sâmbăta de Sus a fost zidită sub îndrumarea și cheltuiala călugărului egumen Visarion (cunoscut înainte de călugărie ca Popa Vasile) care, după 1785, împreună cu alți cinci viețuitori, au revenit la casele lor²¹². Edificarea unei biserici parohiale de zid în Bucium s-a datorat inițiativei și sprijinului ieromonahului Isaia, care viețuise la mănăstirea de la Mărgineni. Începută imediat după momentul 1761, biserica a fost finalizată la 1763²¹³.

Dubla calitate a sacerdoților făgărășeni, aceea de parohi ai comunității și de administratori sau monahi în mănăstirile ctitorite de obște în hotarul satului, s-a datorat deopotrivă unei profunde pietăți populare, cât și interpretărilor în plan local ale curentului isihast. Această abordare a fost posibilă datorită condițiilor speciale care au contribuit la edificarea statutului sacerdotului făgărășean în secolele XVII-XVIII: atitudinea preoților a fost determinată de tradiția privilegiilor acordate de principii transilvăneni, de normele în vigoare la nivelul districtului care reglementau statutul social-juridic al clericilor, imunitățile conferite prin diplomele unirii sau raporturile cu propria comunitate.

---

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 66.

²⁰⁹ Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardelenene și maramureșene*, vol. II, București, 1906, p. 97, no. 275.

²¹⁰ Antal Lukács, *Antecedentele mănăstirii brâncovenești de la Sâmbăta de Sus*, în ”Revista de Istorie”, II, 9-10, București, 1991, p. 60-66.

²¹¹ Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 176.

²¹² V. Literat, *op. cit.*, p. 73.

²¹³ Informații valoroase referitoare la acest lăcaș ne sunt furnizate de raportul protopopului unit Constantin Ivanovici, înaintat episcopului Atanasie Rednic (august 1767): ”Este în eparhia mea și o biserică nouă de piatră, la satul Bucium, [pe] care o au făcut sătenii acum în trecuții ani, de vreo 4-5 ani, când era[u] schismatici, cu cheltuiala unui călugăr Isaia Hagiu de la Mărgineni, iar schismatic, în care biserică a slujit fără târnoșanie. Este și alta veche de lemn, de e mai căzută și slabă în care au slujit preoții noștri până s-au făcut sătenii toți cătane. După aceea tisturile au scos pe popii cei schismatici din biserică și au pus pe ai noștri de slujesc în biserica nouă, și s-au îndreptat sătenii de merg la biserică. Și o au înzestrat numitul călugăr și cu cărți bune românești, numai aceasta poțiește el tare ca să se târnoșească și mi-au zis tare să-ți scriu Mării tale ca să te învrednicești a veni să o târnoșești până trăiește și el (zice)” (cf. D. Dumitran, Ana Dumitran, Fl.A. Laslo (ed.), *op. cit.*, p. 107-108).

Bibliografie:

BĂJENARU, Constantin, *Aspecte ale vieții bisericești a românilor din Făgăraș în secolul al XVIII-lea*, în vol. "720 de ani de istorie a Făgărașului", Alba Iulia, Editura Altip, 2011, p. 103-117.

BRUSANOWSKI, Paul, *Situația juridică și dotația Bisericii Ortodoxe din Ardeal între 1761-1810. Fondul Sidoxial. Asemănări și deosebiri față de celelalte confesiuni din Monarhia habsburgică*, în "Revista Teologică", 1, 2007, p. 123-163.

BUNEA, Augustin, *Din istoria românilor. Episcopul Ion Inocențiu Klein*, Blaj, 1900.

IDEM, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, în "Transilvania", XXXII, nr. IX, 1901, p. 237-292.

CHIFĂR, Nicolae, *Organizarea rezistenței ortodoxe și demersurile național-sociale ale episcopului Inochentie Micu Klein*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 6/II, 2002, p. 68-92.

CHIHAI, Pavel, *Inscripția genealogică a lui Ionaș Monea din Veneția de Jos*, în "Buletinul Monumentelor Istorice", XXXIX, nr. 2, 1970, p. 65-66.

CIOBANU, Virgil, *Statistica românilor ardeleni din anii 1761-1762*, în "Anuarul Institutului de Istorie Națională", III (1924-1925), Cluj, 1926, p. 616-700.

DENSUȘIANU, Nicolae, *Monumente pentru istoria Țerei Făgărașului*, București, 1885.

DRAGNE, Aurel, *Mănăstirile Țării Făgărașului (secolele XIV-XVIII)*, în vol. "720 de ani de istorie a Făgărașului", Alba Iulia, Editura Altip, 2011, p. 94-102.

DRAGOMIR, Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol. I-II, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2002.

DUMITRAN, Ana, *Unirea cu Roma în Țara Făgărașului în lumina unor noi documente*, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia graeco-catholica varadiensis", XLVI, nr. 1, 2001, p. 117-152.

DUMITRAN, Daniel, *Contribuții privitoare la statutul clerului Greco-catolic în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Cazul districtului Făgăraș*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 6/II, 2002, p. 141-165.

IDEM, *Opinii privitoare la raporturile dintre Unire și "schismă" în Transilvania, în timpul episcopului Inochentie Micu Klein*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 93-117.

IDEM, *Rezistența ortodoxă împotriva unirii religioase în Brașov și Țara Bârsei*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 9/II, 2005, p. 53-61.

DUMITRAN, Daniel, DUMITRAN, Ana, LASLO, Florea Adrian (editori), "... virtuti decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda". *Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*, Alba Iulia, 2009.

GHITTA, Ovidiu, *Bishop Manuel Olsavszky and the Unrest in the Romanian Unite Church of Transylvania (the Fifth Decade of the 18th Century)*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 180-194.

HITCHINS, Keith, *The Court of Vienna and Confessional Problems in Transylvania, 1774-1759*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 252-268.

IORGA, Nicolae, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, vol. II, București, 1906.

- LITERAT, Valeriu, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996.
- MAIOR, Petru, *Istoria Bisericii Românilor*, vol. I, București, 1995.
- MÂRZA, Iacob, *Biserică, politică și cultură la episcopul Ioan Giurgiu Patachi (1681-1727)*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 48-64.
- METEȘ, Ștefan, *Drăguș – un sat din Țara Oltului. I. Trecutul Țării Oltului*, București, 1945.
- IDEM, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936.
- IDEM, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, I, Cluj, 1935.
- IDEM, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, 1930.
- MIRON, Greta Monica, "Apărător al credinței strămoșești" sau "agitator sârb" ? Visarion Sarai în istoriografie, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 118-135.
- IDEM, *Puterea exemplului. Preotul unit și enoriașii săi din dieceza de Făgăraș în secolul al XVIII-lea*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 6/II, 2002, p. 167-182.
- PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1991-1994.
- PÂCLIȘANU, Zenovie, *Vechi vizitațiuni canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea*, în "Cultura Creștină", nr. 1-2, 1919, p. 22-99.
- SĂSĂUJAN, Mihai, *Atitudinea cercurilor oficiale austriece față de românii ortodocși din Transilvania la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 224-251.
- STANCIU, Laura, *Sursele și semnificațiile discursului identitar unit și neunit în Transilvania anulul 1746*, în "Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, 11/II, 2007, p. 144-160.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Din urmările Edictului de toleranță în ținutul Făgărașului*, în vol. "Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani", București, 1943, p. 826-833.